

**37. Országos Tudományos Diákköri Konferencia
Állam- és Jogtudományi Szekció**

Budapest, 2025. március 24–26.

Rendező intézmény:
*Károli Gáspár Református Egyetem
Állam- és Jogtudományi Kar*

Állam- és Jog-
tudományi Szekció

**Az alkotmányos rendszerek rezilienciájának és
identitásának lehetséges összefüggése**

**Kézirat lezárásának dátuma:
2024. november 5.**

Tartalomjegyzék

1. Bevezető.....	3
2. Jogrendszer és reziliencia	4
2.1 Jogrendszer	4
2.2 Reziliencia	6
2.3 A jogrendszer rezilienciája	7
3. Az alkotmányos identitás fogalma	9
3.1 Szakirodalom	9
3.2 Az Európai Unió Bírósága	12
3.3 A magyar jogrendszer	14
3.4 Összegzés	18
4. Az alkotmányos identitás és a reziliencia kapcsolatának lehetséges váza	20
4.1 Alkalmazási kör	20
4.2 Dinamika – statika.....	22
4.3 Identitás, mint funkció	25
4.4 Reziliens klauzula – örökkévaló identitás	28
4.5 Autentikus identitás – oktrojált identitás	30
4.6 Összefoglalva	31
5. Mi a helyzet a gyakorlatban? – A magyar példa	32
6. Konklúzió	38
7. Felhasznált források.....	40

Dolgozatom elkészítéséhez mesterséges intelligenciát nem használtam.

1. Bevezető

Napjaink globális és lokális kihívásai, valamint az ezekből következő alkotmányos aggályok tükrében kiemelt figyelem övezi a jogrendszerek rezilienciáját. Hogyan őrizheti meg egy jogrend saját alapértékeit a gyors változások közepette? Miként válhat ellenállóvá a külső és belső kihívásokkal szemben önazonossága elvesztése nélkül? Felvetésem szerint az alkotmányos identitás absztrakt alkotmányjogi koncepciójának vizsgálata e kérdéseket új megvilágításba helyezheti: az alkotmányos identitás jelentheti azt a keretet, amely megtartására a reziliens jogrend törekszik.

Dolgozatom célja olyan szempontok bemutatása, amelyeken keresztül értékelhetővé válik a jogrendszerekben megjelenő alkotmányos identitás rezilienciára gyakorolt hatása. Vajon az identitás egyfajta védőpajzs, amely megóvjá a jogrendszert a káros külső hatásoktól, vagy éppen ellenkezőleg: egy rugalmatlan korlát, amely gátolja a szükséges alkalmazkodást? Kutatásom során ilyen, és ezekhez hasonló kérdésekre keresem a választ: egy olyan elméleti keret kidolgozására vállalkozom, amely különböző szempontok azonosításával kézzel foghatóvá teszi a címadó fogalmak összefüggését.

A dolgozat első része az elméleti alapokat tárgyalja: hogyan alkalmazható a reziliencia alapvetően természettudományos fogalma a jogrendszerek vizsgálatnál? Ezt követően az alkotmányos identításra terelem figyelmem: egyaránt sort kerítek a szakirodalmi megállapítások, valamint a vonatkozó gyakorlat elemzésére. Elkülönítem az angolszász és európai megközelítést, melyek később az alkotmányos identitás dinamikus és statikus modelljének alapjául szolgálnak. A joggyakorlat terén az Európai Unió Bírósága, és a magyar Alkotmánybíróság vonatkozó észrevételeiből indulok ki: azok értékes következtetésekkel járulhatnak hozzá a rezilienciára gyakorolt tényleges hatás vizsgálatához. A fogalmak azonosítását követően állítom fel elméleti keretrendszerem. Külön alcímekben térek ki alkalmazásuk egységére; az egyes identitásképek rezilienciával való összefüggésére; valamint a gyakorlati felhasználás során jelentkező korlátok bemutatására. Dolgozatom végén röviden a magyar jogrendszert vizsgálom. Néhány példa értékelésével keresem a választ arra, hogy az alkotmányos identitás magyar megfelelője milyen hatással van a gyakorlatban jogrendszerünk rezilienciájára.

2. Jogrendszer és reziliencia

A fejezetben a címadó fogalmak bemutatásával foglalkozom. Pontosan mit értünk jogrendszer alatt, és az miért érdemes védelemre? Hogyan segíthet ebben a reziliencia követelménye? Egyáltalán: mit jelenthet az, hogy reziliens jogrendszer?

2.1 Jogrendszer

A jogrendszer, mint társadalmi alrendszer pontos meghatározását tekintve – ahogyan az alkotmányjogi szakirodalom általában,¹ úgy én is – Hans Kelsen osztrák származású jogfilozófus elméletéből indulok ki.² A Kelsen Tiszta Jogtanából ismert joglépcső³ legfelső, pusztán elméleti szintjén az alapnorma áll, amelyből a tételes jog érvényességét eredezteti. A joglépcső egyes fokain a jogszabályi hierarchiának megfelelően helyezkednek el a normák: alkotmány, törvények, rendeletek, egyedi aktusok. Az így létrejövő szabályok szükségszerűen egyszerre alkalmazzák és alkotják az alapnormából eredő jogot: teljesítik a felsőbb által rájuk rótt előírásokat (kötelezettségeket), valamint e folyamat során új normákat hoznak létre.⁴ A normatív szabályokat alkalmazó bírósági és közigazgatási határozatok, valamint azok végrehajtása képezik a jogrend alapját: az absztrakció ezen a ponton alakul át gyakorlattá. A jogrendszer részének tekinthetjük továbbá az egyéb, kötelezettséget keletkeztető egyedi jogügyleteket is.⁵

A kelseni meghatározás sajátos jellemzője, hogy a jogrendszer létét önmagából kiindulva tételezi: az alapnorma érvényessége nem kötődik fölötte álló mércéhez, az alatta lévő szintek érvényessége viszont elengedhetetlenül az alapnormából ered.⁶ Az így meghatározott jogforrási hierarchia tiszta képet ad arról, hogy mit tekinthetünk állami jognak: azonnal, mintegy ránézésre azonosíthatóvá válnak a tételezett jog szabályai, így leszűkítve a vizsgált kérdés

¹ ORBÁN, E.: „Államszervezet és szubszidiaritás mint az alkotmányos identitás sarokpontjai az Európai Unióban” Doktori értekezés, Pázmány Péter Katolikus Egyetem (Kéziratban), (2019)

² KELSEN, H.: „Tiszta Jogtan” Bibó István Szakkollégium kiadása, (1988).

³ SZIGETI, P.: „Jogrend-felfogások: Hans Kelsen és Roscoe Pound koncepciójának mai értéke” In: *Világosság* 2005/10. pp. 99–112. (2005)

⁴ Szigeti, (2005). 11.o

⁵ Szigeti, (2005).

⁶ JAKAB, A.: „Az európai alkotmányjog nyelve” *Nemzeti Köszolgálati Egyetem*, (2016).

területét. Kelsen meghatározása utal a rendszerszerű működésre: a különböző szintű és funkciójú normák alakítják egymást.

Komplex rendszernek azokat a működési formákat nevezzük, amelyek leírására (minősítésére) egyszerre több jelzőt alkalmazunk.⁷ E meghatározást alkalmazva láthatóvá válik, hogy a jogrendszer kétségtelenül ilyennek minősül: az állami jog részét alkotó jogalkotás, jogalkalmazás, valamint az ezeket befolyásoló absztrakt dogmatika kölcsönhatásai bonyolult összefüggésekként jelentkeznek, amelyek pontos feltárása és folyamatszerű vizsgálata komoly kihívás elé állítja az erre vállalkozót. Számos különböző faktor egymásra gyakorolt folyamatos hatása alakítja azt: a gazdasági, természeti, politikai; embertől függő, vagy éppen azoktól független jelenségek együttesen, de akár önállóan is hozzájárulhatnak a jogrendszer képének formálásához.

A komplex rendszerek jellegadó tulajdonsága az azokat alkotó elemek szinergiája.⁸ Ez azt jelenti, hogy a bonyolult összefüggések következtében az egyes alkotóelemek egyedi módosulása a rendszer egészére azoktól eltérő hatást gyakorolhat. Ez problémát jelent, hiszen lehetséges, hogy egyes, egyébként jelentős hatások azért maradnak rejtve, mert a jog rendszerszintű változás nélkül kezeli azokat. Előfordulhat ennek az ellentéte is: a rendszerszintű változások nem feltétlenül egy jelentős hatásra adott reakció bizonyítékai, hiszen azokra számos egyéb okot is találhatunk.⁹

Láthatjuk tehát, a jogrendszer egészének vizsgálata körültekintést igényel. A bonyolult felépítés oka lehet, hogy a jog rendszerszerű működése nem öncélú: az egy olyan szociális képződmény,¹⁰ amelynek különleges szerepe a társadalmi kapcsolatok keretezésében rejlik. Ahogyan Roscoe Pound is megjegyzi, a jog a társadalmi irányítás egy eszköze, ami az egyének békés együttélés szolgálja.¹¹ A jog az erkölccsel is kapcsolatban áll:¹² kifejezi az érintett társadalom értékrendjét, amely alapján szabályait alkotja. Dworkin jogelméletében kap különös szerepet a jog, mint egyéni jogosultságok védelmezője: meglátása szerint az egyén jogai egyben

⁷ MOLNÁR, L.: „Komplex rendszerek modellezése és ennek jelentősége” In: *Rendszerelmélet. Scientia Rerum Politicarum*, pp. 101–21., (2021)

⁸ Molnár, (2021)

⁹ GOTO, E., LŐRINCZ VIKTOR, O.: „Reziliencia, alkalmazkodás, kognitív modellek és a jog” In: *F. Gárdos-Orosz (szerk.), A magyar jogrendszer rezilienciája 2010-2020*, pp. (2022)

¹⁰ HART, H. L. A.: „*The concept of law*” Oxford University Press, (1961)

¹¹ POUND, R.: „*The Ideal Element in Law*” Stephen Presser (szerk.), Indianapolis: Liberty Fund, (2002).

¹² Hart, (1961)

morális értékítéletek is.¹³ A jogelmélet neves képviselői nyomán kétségtelenül kijelenthető, hogy érvényesülő normatív keretrendszer nélkül aligha képzelhetünk el társadalmi működést: az állami jogrendszer a legfőbb, joginak tekintendő normák meghatározásával és kikényszerítésével biztosítja azt.

A jogrendszer védelme tehát egyet jelent a társadalmi rend védelmével. Amennyiben az előbbi működése zavarossá válik, úgy válhat kérdésessé az utóbbi fennmaradása. A reziliencia vizsgálatát is ez indokolhatja: a jogrendszer csak úgy felelhet meg a fejlődő világ követelményrendszerének, ha az adaptáció nem korlátok nélkül zajlik.

2.2 Reziliencia

A reziliencia a köznyelvi szóhasználat szerint rugalmas ellenállóképességet jelent.¹⁴ Az arra való képességet, hogy az alany a tőle független, kívülről érkező nyomás hatására se veszítse el eredeti alakját, azt megőrizve – visszanyerve – eredeti működését gondtalanul folytathassa. Reziliens az, ami a lényegét érintő külső erő ellenére is képes visszatérni kiindulópontjához. Érthetünk alatta egy bizonyos alkalmazkodóképességet: a reziliens lény úgy képes felülemelkedni a körülötte történő változások tengerén, hogy ugyan egyes elemeit megváltoztatja, a jellegadó, immanens tulajdonságai érintetlenül maradnak.

Ilyen, vagy ehhez hasonló megfogalmazásokkal találkozunk például a pszichológia területén, ami a rezilienciát olyan dinamikus pszichoszociális folyamatként definiálja, amelynek révén a tartósan kedvezőtlen vagy potenciálisan traumatikus eseményeknek kitett egyének idővel pozitív pszichológiai alkalmazkodást tapasztalnak.¹⁵ A természettudomány először az ember természetre gyakorolt hatásával kapcsolatban kezdte alkalmazni a fogalmat: az ökológiai rezilienciafogalom alatt a rendszer olyan változás-elnyelő képességét értjük, ami által a működési struktúrája (változók és folyamatok) állandó marad.¹⁶ Ennek megfelelően reziliens a tó, ami egy mérgezés után helyreáll, vagy az erdő, ami egy pusztító erdőtűzet követően újránő.

¹³ BELLAMY, R.: „Ronald Dworkin, Taking Rights Seriously” In: *The Oxford Handbook of Classics in Contemporary Political Theory Edited by Jacob T. Levy* (2017).

¹⁴ SZÉKELY, I.: „Reziliencia: a rendszerelméletől a társadalomtudományokig” In: *Replika 94* (2015/5. szám). pp. 7-23. (2015)

¹⁵ GRABER, R., et al.: „*Psychological resilience: State of knowledge and future research agendas*”, (2015)

¹⁶ Goto, Lőrincz Viktor, (2022). 96. o.

2.3 A jogrendszer rezilienciája

Varga Csaba tanulmányában felhívja a figyelmet arra, hogy a reziliencia általános fogalmának jogtudományban történő alkalmazása nem célszerű, hiszen az adott esetben félrevezető megállapításokhoz vezethet. Meglátása szerint a fogalom egy olyan specifikus változást jelöl, ami következtében a reziliens képes visszanyerni eredeti alakját az őt ért sokkhatások ellenére is. Ez egy, az általános fogalmat rugalmassággal azonosító felfogáshoz képest szűkebb meghatározás, hiszen nem bármely alkalmazkodás és változás, csupán az eredeti alak megtartására vonatkozó képezi tartalmát.¹⁷

A tanulmány további, az előző megállapítást kissé árnyaló állítása, hogy a jogrendszer, mint a reziliencia tárgya, dinamikus. A körülötte elhelyezkedő társadalmi környezet hatására folyamatosan változik: a fejlődés záloga az új igényekhez és elvárásokhoz történő alkalmazkodás. A reziliens jogrend tehát nem a „szunnyadó”¹⁸ állapot diadalmát jelenti: csupán azt, hogy a jogrendszer képes marad a társadalmi rend és jogbiztonság garantálására. A jogrendszer e felfogásában a reziliencia nem a korábbi állapot merev visszaállítását jelenti, hanem a folyamatos megújulásra és átalakulásra való képességét. Ennek megfelelően a rezilienciát a jogrendszer egyes körülményekre adott reakciói mibenlétének megértésével mérhetjük.

A jog dinamikájából adódóan folyamatosan ilyen, változást jelentő válaszreakciókkal operál. A változások rezilienciával konform, vagy éppen annak ellentmondó jellegének vizsgálatánál előzetes arra kell választ kapnunk, hogy ez a változás hogyan következik be. Varga Csaba ugyanezen tanulmánya nyomán elkülönítem a jogalkotót (alkotmányozót) és a jogalkalmazót (alkotmányértelmezőt), mint változást eszközölő aktorokat.

A jogalkotó szövegszerűen alakítja a jogot: vagy módosítja azt, vagy teljesen új normát hoz létre. Ez (általában) egy hosszas és tudatos eljárás következménye, hiszen az alapos jogalkotás széleskörű szakmai és társadalmi konszenzus eredménye. Az ilyen típusú változások tehát elvileg egy jövőre irányuló, komplex és átgondolt eredményre vezetnek, amik viszont akár alapjaiban képesek felforgatni az eddig ismert jogrendet. E téren különösen az alkotmányozó

¹⁷ VARGA, CS.: „Jogváltozás a jogban és a jogi folyamatokban” *F. Gárdos-Orosz (szerk.), A magyar jogrendszer rezilienciája 2010-2020, pp. 21–65. (2022)*

¹⁸ Varga, (2022). 40. o.

felelőssége válik értékelhetővé: ugyanezen szempontok szerint elvárásként támaszthatjuk felé, hogy csak a reziliens működéssel összhangban álló módosításokat eszközöljön.

A jogalkalmazás során más a kiindulópont: aki a jogot alkalmazza, az a már meglévő norma gyakorlatban észlelhető, egyedi esetre történő aktuális meghatározását végzi. Ahogyan a *Marbury v. Madison* ügyben született döntés is megállapítja: „A bírói ágazatnak hangsúlyosan feladata, sőt kötelessége megmondani, hogy mi a jog. Akik szabályt alkalmaznak egyes esetekre, szükségképpen ki kell bontaniuk s értelmezniük azt.”¹⁹ Az így bekövetkező változás esetről-esetre születő döntések kollektív mozgásában ölthet testet: a bírói jogfejlesztés tipikusan nem tudatos szakpolitika eredménye, hanem az egyes ítélőforumok belátásán alapuló szerves folyamat. A jogalkalmazó (és kiemelten az alkotmányértelmező) képes biztosítani, hogy az egyébként rigid szabályozási környezet alkalmassá váljon az adaptációra, miközben a túlzó, akár jogalkotói szinten megjelenő igények helyén kezelésével megelőzi a jogrendszer jellegadó tulajdonságainak elvesztését.

A reziliencia vizsgálatával tehát a jogrendszer önazonosság-megtartó képességére kaphatunk választ.²⁰ Arra, hogy a jogrendszer képes-e a meghasonlás nélküli adaptációra: a szerves változásra. A változást eszközölő aktorok elemzését követően látszik, hogy a szervesülés folyamata szabályszerűséget jelöl. A szabályszerűség a jogrendszer belső logikájára utal: az azzal ellentétes, tehát a jogrendszer jellegadó tulajdonságainak ellentmondó változást nem tekinthetjük organikusnak. A szervesülés jelenti továbbá a változás jogrendszerbe történő iktatását is: amennyiben az szervesülni tudott, úgy immár részét képezi az organikus fejlődés által vezérelt jogrendszer érvényesülő tulajdonságainak.²¹ A jogrendszer rezilienciájának tanulmányozása azért különösen értékes tehát, mert megértésével egyidejűleg képet kaphatunk arról is, hogy a jog, mint rendszer folyamatos változása során képes marad-e az általa betöltött funkciók szüntelen és önazonos biztosítására.

¹⁹ *Marbury v. Madison*, 5 U.S. 141 (1803).; Varga Csaba „jogváltozások a jogban és a jogi folyamatokban” című tanulmányában szereplő fordítás.

²⁰ A szakirodalom néhol kifejezetten, mint a jogállamiság rezilienciájára („rule of law resilience”) utal. Például: BOESE, V. A., ET AL.: „How democracies prevail: democratic resilience as a two-stage process” In: *Democratization*, 28(5), pp. 885–907 (2021)

²¹ Hasonlóan fogalmaz Gárdos-Orosz Fruzsina is. GÁRDOS-OROSZ, F. (szerk.): „A magyar jogrendszer rezilienciája 2010-2020” *Társadalomtudományi Kutatóközpont; ORAC Kiadó Kft* (2022)

3. Az alkotmányos identitás fogalma

Az alkotmányos identitás, mint absztrakt alkotmányjogi koncepció pontos meghatározása rendkívül nehéz feladat. A fogalom kapcsán számos kérdés merülhet fel: ki, miért és hogyan hozza azt létre; milyen tartalmi elemekkel ruházható fel; egyáltalán, minek/kinek az identitásáról beszélhetünk?²² A témával foglalkozó szerzők aktív munkájának köszönhetően e kérdésekre számos, esetenként eltérő válasz került megfogalmazásra: áttekintésükkel valamelyest tisztább képet alkothatunk az alkotmányos identitás koncepciójáról. További fontos szempont a bírói jogalkalmazás: a gyakorlat körében kiemelten az Európai Unió Bírósága, valamint a magyar Alkotmánybíróság vonatkozó megállapításait vizsgálom.

3.1 Szakirodalom

A fogalom kibontásánál eltéréseket figyelhetünk meg az angolszász és az európai megközelítés között: míg előbbi jog- és alkotmányelméleti dimenzióban tárgyalja a kérdést,²³ utóbbi (különösen a tagállamok Európai Unióval való viszonyuk meghatározása során) gyakorlati, a tagállami alkotmánybíróságokat központba helyező megközelítést alkalmaz.²⁴ Először – mintegy alapként kiemelve – két kiemelkedő amerikai jogtudós elméleteit foglalom össze.

Gary J. Jacobsohn²⁵ az alkotmányszöveget, az arra épülő gyakorlatot, valamint az ezeket formáló történeti hagyományt emeli ki, mint az identitást formáló tényezőket.²⁶ Elméletében központi helyen szerepel a diszharmónia, mint az alkotmányos rendszeren belüli, valamint az alkotmányos rendszer és az azt körülvevő társadalmi rend közötti eltérés. Fontos, hogy nem egy megismerésre váró statikus központi mag jelenti a kulcsot: éppen ellenkezőleg, a diszharmóniából adódó párbeszéd dinamikája testesíti meg az identitást.²⁷ A folyamatosan fejlődő és módosuló identitás tehát nem mesterségesen konstruált, hanem az organikusan

²² Szente Zoltán tanulmányában hasonló kérdések megfogalmazásával igyekszik megragadni a fogalmat. Bővebben: SZENTE, Z. „Constitutional identity as a normative constitutional concept” In: *Hungarian Journal of Legal Studies* 63 1, pp. 3–20 (2022)

²³ DRINÓCZI, T.: „Az alkotmányos identitásról. Mi lehet az értelme az alkotmányos identitás alkotmányjogi fogalmának?” In: *MTA Law Working Papers* 2016/15 (2016)

²⁴ SZAKÁLY, ZS., TRIBL, N.: „Örökkévaló identitás?” In: *Pro Futuro* 8 (4): pp. 9-25. (2019)

²⁵ Jacobsohn témában megkerülhetetlen könyve: JACOBSON, G. J.: „Constitutional Identity”. *Harvard University Press*, (2010).

²⁶ Drinóczi, (2016) 17. o.

²⁷ JACOBSON, G. J.: „Az alkotmányos identitás változásai” In: *Fundamentum*, 2013/1. szám (2013)8. o.

alakuló diszharmonia következménye. **Michel Rosenfeld** gondolatmenetének lényege Drinóczi Tímea szerint: „... az alkotmányos identitás egy esszenciális kapocs az alkotmány, a környezete, illetve azok között, akik azt kialakították, és akik számára kialakították.”²⁸ Rosenfeld is foglalkozik az alkotmányos alany (és annak identitása) kérdéskörével: ki az, aki által, és aki számára az alkotmányos struktúra megalkotása kerül?²⁹ A kérdés feloldásához rámutat: az alkotmányozáshoz szakítani kell a múlttal; ezzel együtt pedig a politikai közösség uralkodó identitásfelfogásával is.³⁰ Ez a fázis jelenti a „tagadás” motívumát: az alkotmányozást megelőző rendszerrel való szakítást. Elméletében kiemeli, hogy az alkotmányozás lényegét tekintve ellentmondáson alapul. Annak egyszerre kell megfelelnie a megelőző rendszer identitásának (annyiban, hogy az új működőképességét ne zavarja), valamint egyszerre kell saját, új identitást alakítania.³¹

Jacobsohn és Rosenfeld politikafilozófiai szemüvegen keresztül vizsgálják a fogalmat.³² Az alkotmányos identitás kialakulását az azt formáló aktorok közötti fluid párbeszédként képzelik el:³³ azt nem lehet csak a konkrét alkotmányszöveg és a történeti múlt értékelésével megállapítani. A folyamatosan változó identitás nem a struktúrát alkotó elemek (kiolvasztandó) közös magja, hanem az azt formáló aktorok különbségeiből fakadó párbeszéde. Fontos szempont, hogy az ilyen, inkább jogbölcseleti megközelítés ugyan a koncepció átfogó meghatározására törekszik, az absztrakciós szint rendkívül magasan tartása okán mégis nehezen válhat hasznosíthatóvá a tételes alkotmányjog vizsgálata során.

Monika Polzin az alkotmányos identitás „konstruált” aspektusát az egyes alkotmányos normák, valamint azok értelmezése tükrében azonosítja, szembe állítva azt a „valós” aspektussal, amely ezen elemek nemzeti (tényleges) identitásnak való megfeleltetésével foglalkozik. Rávilágít arra, hogy az alkotmányos identitás csak egy mesterségesen konstruált valóság, amelyre semmiképp sem kívánatos szentként és végletesként tekinteni. E megállapítását arra alapozza, hogy az identitás jogrendszerbeli meghatározása egy

²⁸ Drinóczi, (2016) 18. o.

²⁹ TUSHNET, M.: „How do constitutions constitute constitutional identity?” In: *International Journal of Constitutional Law*, Volume 8, Issue 3, pp. 671-76 (2010) 672. o

³⁰ Tushnet, (2010) 672. o

³¹ Tushnet, (2010) 672. o; Drinóczi, (2016). 18. o

³² Drinóczi, (2016) 20. o.

³³ JACOBSON, G. J.: „Az alkotmányos identitás változásai” In: *Fundamentum*, 2013/1. szám (2013)

szükségszerűen egyszerűsítő és szubjektív megközelítésen alapul, ami múlandó természetéből adódóan csak egy pillanatképét nyújthatja az alkotmányos önkeresés folyamatának.³⁴

Pietro Faraguna az alkotmányos identitásra, mint eszközre tekint, amikor az európai közjog terén való felhasználása lehetséges módjait vizsgálja. E körben számos tisztázatlan kérdést tesz fel: nemzeti vagy európai alkotmányos identitásról beszélünk? Identitás, mint az egyes rendszerek eltérő partikuláris sajátosságai vagy identitás, mint (korlátot képező) mag? Elemzésében utal arra, hogy az alkotmányos identitás tartalmának meghatározására számos megközelítés létezik: az alkotmányszöveg, a nemzet jellegadó karakterisztikái, valamint az ezeket összefogó kultúra egyaránt kiindulópontként szolgálhat.³⁵ **Várnay Ernő** (hasonlóan Faraguna egyik, „magként” funkcionáló identitás-megközelítéséhez) a magyar Alkotmánybíróság gyakorlatát vizsgálva emeli ki az alkotmányos identitás esetleges alkotmányon felüli jellegét.³⁶ **Bárd Petra, Chronowsky Nóra és Fleck Zoltán** az alkotmányos identitás felhasználását tekintve ugyancsak Faraguna elméleti kiindulópontjára (identitás, mint eszköz) rímelő megállapításokat tesznek: „[a tagállamok] a fogalmat szinte kizárólag a külkapcsolatokban használják, különösen az európai jogállamisági kifogásokkal szemben”.³⁷

Sulyok Márton analitikus megközelítése a normaszövegre helyezi a hangsúlyt, amikor a magyar Alaptörvény lehetséges identitástudatát elemzi. Hangzatos megállapítása ezzel kapcsolatban: „egy alkotmány identitáskifejezésének egyértelmű része a történelmi narratíva és valamiféle reflexió az organikus fejlődési folyamatokra”.³⁸ **Federico Fabbrini és Sajó András** az alkotmányos identitás diskurzusa eredetének vizsgálatánál megállapítja, hogy a koncepció két létező jogi kategóriára csatalakozott: a tételes jogi örökkévalósági klauzulákra, valamint az alkotmánybíróságok azon gyakorlatára, amely egyes központi elvek és értékek esetében nem engedi az EU részére történő hatáskörátruházást.³⁹

³⁴ POLZIN, M.: „Constitutional Identity as a Constructed Reality and a Restless Soul” In: *German Law Journal*. 2017;18(7): pp. 1595-1616. (2017)

³⁵ FARAGUNA, P.: „Constitutional Identity in the EU—A Shield or a Sword?” In: *German Law Journal*. 2017;18(7): pp.1617-1640, (2017)

³⁶ VÁRNAY, E.: „The Hungarian sword of constitutional identity” In: *Hungarian Journal of Legal Studies* 63 2, pp. 79–106 (2022)

³⁷ BÁRD, P., CHRONOWSKI, N., FLECK, Z.: „Use, misuse and abuse of constitutional identity in Europe” In: *Research Handbook on the Politics of Constitutional Law*, (Edward Elgar Publishing), pp. 611–33. (2023)

³⁸ SULYOK, M.: „Kettő az egyben? Alkotmány és identitás” In: *Számadás az Alaptörvényről*, pp. 339-359 Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft, Budapest, (2016)

³⁹ FABBRINI, F., SAJÓ, A.: „The dangers of constitutional identity” In: *Eur Law J.* 2019; 25: pp. 457–473.25, (2019)

Szente Zoltán emeli ki, hogy a fogalom európai megközelítése az alkotmány identitását helyezi a középpontba. Megállapítja, hogy egyes szerzők az alkotmányok egyedi, megkülönböztető tulajdonságát értik alatta, míg mások annak tartalmát a fundamentális elvek és értékek körében azonosítják. Tanulmánya az identitás meghatározásának forrásainál is a szakirodalomi inkonzisztenciára utal: egyes szerzők a preambulumban jelentőségére hívják fel a figyelmet, mások kizárólag az absztrakt alkotmányos követelmények közül emelik ki az identitásértékeket. Nem tiszta a nemzeti és alkotmányos értékek viszonya: lehet-e a nemzeti nyelv, vagy egyéb kulturális érték az alkotmányos identitás eleme? Nem utolsó sorban felhívja a figyelmet arra is, hogy egyes szerzők a koncepció jog előtti, illetve jogon kívüli jellegét hangsúlyozzák.⁴⁰

Látható tehát, hogy a szakirodalom nem fest egységes képet. Számos szempont vált elemzés tárgyává: a szerzők a fogalom megalkotásának módját és annak felhasználását emelik ki, mint fő vizsgálódási irányokat. A dolgozatomban igyekszem részben ezen kérdésekre is tekintettel lenni: a különböző identitásképek azonosítása során egyaránt értékelem az amerikai jogelmélet dinamikáját, és az európai gyakorlatorientált szemlélet értékkészlet-megközelítését.

3.2 Az Európai Unió Bírósága

Dolgozatomban ugyan szorosan nem az alkotmányos identitás, mint integrációs korlát kérdéskörét vizsgálom, mégis lényegesnek tartom, hogy egy olyan szupranacionális jogrend legfőbb bírói fórumának megállapításait is bemutassam, amely számos, merőben eltérő kulturális és alkotmányos háttérrel rendelkező országok sorát tömöríti.

A 2009-es Lisszaboni szerződést követően az EUSZ 4. cikk (2) bekezdése szerint „Az Unió tiszteletben tartja a tagállamoknak a Szerződések előtti egyenlőségét, valamint **nemzeti identitását**, amely elválaszthatatlan része azok **alapvető politikai és alkotmányos berendezkedésének**, ideértve a regionális és helyi önkormányzatokat is”.⁴¹ Ahogyan arra korábban utaltam, a nemzeti és alkotmányos identitás kapcsolata nem egyértelmű, a szakirodalom többféle kontextusban többféle módon értelmezi azt.⁴² Az EUSZ rendelkezése inkább az alkotmányos identitás kifejeződésének tekinthető, hiszen utalást tesz a nemzeti

⁴⁰ Szente, (2022)

⁴¹ *Az Európai Unióról szóló szerződés egyékes szerkezetbe foglalt változata 4. cikk (2) bekezdés*

⁴² ORBÁN, E.: „Quo vadis, „alkotmányos identitás”?” In: *Közjogi Szemle*, 2018/3., pp. 1-13., (2018)

identitás alkotmányos jellegére: az alapvető politikai és alkotmányos berendezkedésre, mint a nemzeti identitás elválaszthatatlan részére.

Orbán Endre EUB vonatkozó gyakorlatát áttekintő tanulmánya⁴³ alapján megállapíthatjuk, hogy a bíróság egyes ügyekben olyan értékeket emelt az identitás körébe (és egyben tett hivatkozhatóvá), mint: a nemzeti anyanyelv védelme;⁴⁴ a nemesi nevek viselését tiltó gyakorlat;⁴⁵ a jogegyenlőség;⁴⁶ vagy a föderális államokon belüli hatáskörmegosztás.⁴⁷

Említést érdemel a magyar vonatkozású Sólyom-ügy:⁴⁸ Sólyom László köztársasági elnök 2009-ben egy szervezet meghívására Szlovákia területére szeretett volna lépni. Ezt Szlovákia nem engedélyezte, ami ezzel Magyarország álláspontja szerint megsértette az EU állampolgárok szabad mozgáshoz való jogát. A Magyarország által kezdeményezett kötelezettségzegési eljárásban Szlovákia a saját nemzeti identitásának megsértésére hivatkozott: meglátása szerint a szuverenitást megtestesítő államfő csak a fogadó állam engedélyével léphet területére, hiszen különben megsérti annak szuverenitását. Az EUB ítéletében ugyan a nemzeti identitás értelmezése helyett a nemzetközi közjogra hivatkozott, a Szlovákiának kedvező álláspontját mégis lehet úgy tekinteni, mint ami indirekt módon a nemzeti identitás felhívásának ad igazat.⁴⁹ Ezen ügy kiemelését azért tartom indokoltnak, mert az állami szuverenitást (mint később láthatjuk) a magyar Alkotmánybíróság is szorosan összeköti az alkotmányos önazonossággal: a két ítélkezési gyakorlat között párhuzamot ugyan aligha húzhatunk, az identitás-szuverenitás kapcsolat korai megjelenése mégis említést érdemel.

Az EUB vonatkozó értelmezései mércét jelentenek az Európai Unió aktusai, és az azokkal keletkező kötelezettségek szempontjából. Ezzel az alkotmányos identitás a tagállamok fontos fegyverévé válik: a fogalom tág értelmezése adott esetben lehetőséget kínál a tagállam számára

⁴³ ORBÁN, E.: „Constitutional identity in the jurisprudence of the Court of Justice of the European Union” In: *Hungarian Journal of Legal Studies* 63, 2, pp. 142-173, (2022)

⁴⁴ A C-202/11 számú Anton Las ügy: az EUB a személyek szabad mozgása és a kötelező nyelvhasználat összefüggéseit vizsgálva rámutatott arra, hogy az EUSZ 4 (2) körébe tartozik a tagállam nemzeti anyanyelvének védelme. E megállapítását megerősítette a bíróság a C-391/09 számú Runevič-Vardyn ügyben is.

⁴⁵ A C-208/09 számú Sayn Wittgenstein ügy: a nemesi címeket tiltó törvény (és annak osztrák alkotmányos előzménye) eleme lehet a tagállam nemzeti identitásának, amikor a személyek szabad mozgását korlátozó rendelkezések arányossági vizsgálatát végezzük.

⁴⁶ A C-438/14 számú Bogendorff von Wolffersdorff ügy ismét a nemesi címek használatát vizsgálta.

⁴⁷ A C-51/15 számú Remondis ügy.

⁴⁸ C-364

⁴⁹ Orbán, (2022). 154. o.

egyéb sérelmei érvényesítésére is. Az EUB ezzel kapcsolatban a 2022-es RS-ügy során⁵⁰ fejti ki álláspontját: az identitásklauzula nem jelent felhatalmazást arra, hogy a tagállami (alkotmány)bíróság az arra való hivatkozással mellőzze az EU jogának alkalmazandó szabályait. A bíróság megjegyzi, hogy ha a tagállami bíróság előtt az EU másodlagos jogával kapcsolatban felmerül a tagállam nemzeti identitásának sérelme, akkor a kérdést előzetes döntéshozatali eljárással az EUB elé kell utalni. A bíróság ezzel elejét veszi annak, hogy a tagállami bíróságok saját hatáskörben nyilvánítsanak egyébként alkalmazandó EU jogi normákat identitássértőnek, és így alkalmazhatatlannak.⁵¹ A klauzulával kapcsolatos elvi korlát tehát: a végső szó az EUB-t illeti.

3.3 A magyar jogrendszer

A 2016-os évet megelőzően az alkotmányos identitás fogalma csaknem ismeretlen volt a magyar jogrendszerben:⁵² egyes alkotmánybírók párhuzamos indoklásaiban és különvéleményeiben⁵³ ugyan felfedezhetjük, de ennél mélyebb gyökereket nem találunk. Ennek megfelelően nagy port kavart az a 2016-os határozat, ami elsőként kívánta tartalommal felruházni a fogalmat. Ahhoz, hogy pontosan megértsük, mit takar és mire szolgál az alkotmányos identitás Magyarországon, elengedhetetlen az Alkotmánybíróság ezzel foglalkozó határozatai elemzése. A vizsgálat hangsúlyát a téma szempontjából releváns elemekre helyezem: az alapvetően Európai Unióval való viszonyt keretező határozatok uniós joggal kapcsolatos megállapításai közül csak azokat említem, amelyek a belső jog szempontjából is relevánsak.

A 22/2016. (XII. 5.) AB határozat az akkori alapvető jogok biztosa indítványára értelmezte az Alaptörvény XIV. cikk (1) és (2) bekezdését, valamint az E) cikk (2) bekezdését. Erre az Európai Unió Tanácsának 2015/1601. számú határozata adott okot, amely „Olaszországban és Görögországban tartózkodó menedékkérelmet benyújtott személyek más tagállamokba történő

⁵⁰ C-430/21

⁵¹ MAES, C.: „The notion of constitutional identity and its role in European integration” *EPRS: European Parliamentary Research Service*, (2024).

⁵² Szente, (2022) 11. o.

⁵³ Például: 143/2010. (VII. 14.) AB határozat, dr. Trócsányi László alkotmánybíró párhuzamos indoklása, vagy 23/2015. (VIII. 7.) AB határozat, dr. Varga Zs. András alkotmánybíró különvéleménye

áthelyezéséről rendelkezett.”⁵⁴ A határozatban az AB első ízben foglalkozott a kérdéssel,⁵⁵ és érdemi megállapításokat tett a fogalom tartalmára, valamint annak megállapításának módjára is.

Az AB az alkotmányos identitás fogalma alatt „Magyarország alkotmányos önazonosságát érti, és tartalmát az Alaptörvény egésze, illetve egyes rendelkezései alapján, az Alaptörvény R) cikk (3) bekezdése szerint azok céljával, a Nemzeti Hitvallással és történeti alkotmányunk vívmányaival összhangban, esetről-esetre bontja ki.”⁵⁶ Az AB példálózó jelleggel felsorol néhány lehetséges tartalmi elemet: említi az államformát, a szabadságjogokat, a vallásszabadságot, a törvényes hatalomgyakorlást, a parlamentarizmust, a jogegyenlőséget, a bírói hatalom elismerését, valamint a nemzetiségek védelmét.⁵⁷

A határozat három mechanizmust vázol az EU joggal történő esetleges ütközés vizsgálatára: az alapjogi fenntartást, a szuverenitáskontrollt, és az identitáskontrollt. Az alapjogi fenntartás az „emberi méltóság vagy más alapjog lényeges tartalmának” E) cikk (2) bekezdésén alapuló hatáskörgyakorlás során bekövetkező sérelmét vizsgálja; a szuverenitáskontroll és az identitáskontroll során az AB a „nép végső ellenőrzési lehetőségét” felhívva állapítja meg, hogy annak az Alaptörvény B) cikke értelmében az unión keresztül történő hatáskörgyakorlás sem szabhat gátat. Az Alkotmánybíróság megjegyezte továbbá, hogy Magyarország alkotmányos identitását az Alaptörvény nem létrehozza, hanem csak elismeri. Így az identitásról lemondani nem lehet, annak védelme az Alkotmánybíróság Magyarország szuverenitásából következő kötelezettsége.⁵⁸

A határozat aggályosnak tekinthető: az Alkotmánybíróság vizsgálódásával kapcsolatban felmerül a hatáskörének túllépése,⁵⁹ a vizsgálódás jogkövetkezményének tisztázatlansága,⁶⁰ és a tesztek egymással való viszonyának inkonzisztenciája⁶¹ is. Drinóczi egy további fontos szempontra világít rá: amennyiben az alkotmányos identitást az Alaptörvény csak elismeri, az

⁵⁴ DRINÓCZI, T.: „A 22/2016 (XII. 5.) AB határozat: mit (nem) tartalmaz, és mi következik belőle, az identitásvizsgálat és az ultra vires közös hatáskörgyakorlás összehasonlító elemzésben” In: *MTA Law Working Papers*, 2017/1 (2017)

⁵⁵ Orbán, (2018) 9. o.

⁵⁶ 22/2016 ABH [64]

⁵⁷ 22/2016 ABH [65]

⁵⁸ 22/2016 ABH [67]

⁵⁹ Orbán, (2018). 9. o.

⁶⁰ Drinóczi, (2017) 16. o.

⁶¹ Orbán, (2018). 10. o.

adott esetben az alkotmánymódosító, valamint akár az alkotmányozó hatalom korlátját is jelentheti.⁶²

A 32/2021. (XII. 20.) AB határozat a Kormány kérdése vizsgálta az Alaptörvény (immár az előző határozatba foglaltakkal kiegészített) E) cikkét, valamint nyilatkozott az alkotmányos önazonosság tartalmát illetően.

Az Alaptörvény 7. módosítását követően a fogalom az Alaptörvény R) cikke részeként normatív formában is megjelenik: „Magyarország alkotmányos önazonosságának és keresztény kultúrájának védelme az állam minden szervének kötelessége.”⁶³ Ezen rendelkezést az Alkotmánybíróság párba állítja a módosult E) cikkel, és megállapítja, hogy az alkotmányos önazonosság a szuverenitással több vonatkozásban összefügg.⁶⁴ Ezt alapvetően négy érvre alapozza: a) a szuverenitás védelme teszi lehetővé az alkotmányos identitás megőrzését, b) az alkotmányos identitás alkotmányozás révén kerül kifejezésre, c) a szuverenitásért folytatott (történeti alapokon nyugvó) küzdelem része Magyarország alkotmányos identitásának, valamint d) ugyancsak Magyarország „történeti adottságaiból” következik, hogy a szuverenitás nemzetközi jogi ismérvei szoros összefüggést mutatnak alkotmányos identitásával. Ezzel kapcsolatban említi a határozat *Az államok jogairól és kötelezettségeiről szóló 1933. évi montevideói egyezményt*, ami felsorolja a jól ismert ismérveket: (a) állandó népesség; (b) meghatározott terület; (c) kormányzat; és (d) a más államokkal való kapcsolatfelvételre való képesség. Fontos megállapítás továbbá, hogy Magyarország alkotmányos identitásfejlődése történelmi folyamatok következménye: az azt alkotó értékek „olyan jogi tényeknek minősülnek, amelyekről nemcsak nemzetközi szerződéssel, de még az Alaptörvény módosításával sem lehetne lemondani, mivel jogi tények jogalkotás útján nem változtathatók meg.”⁶⁵ A történeti alkotmány vívmányait félrevezető lehet pusztán jogi tényekként értékelni, hiszen nem felelnek meg azok dogmatikai jellemzőinek.⁶⁶ A kifejezés a történeti vívmányokat társadalmi jelentőségüktől is megfoszthatja: nyilvánvaló, hogy az objektív történeti valóság fizikai mibenlétét a jogalkotás utólag nem változtathatja, azok jogi térben történő elismerését viszont annál inkább. Így válik értékelhetővé azon döntéshozók felelőssége, akik a „történeti

⁶² Drinóczi, (2017). 15. o.

⁶³ *Alaptörvény R) cikk (4) bekezdés*

⁶⁴ 32/2021 ABH [99]

⁶⁵ 32/2021 ABH [101]

⁶⁶ ORBÁN, E., SZABÓ, P.: „A „visszafoglalás elve” Az Alkotmánybíróság 32/2021. (XII. 20.) AB határozata az uniós jog hazai érvényesüléséről” In: *Közjogi Szemle*, 2022/2., pp. 103-111. (2022) 109. o.

vívmányok” alkotásán munkálkodtak: a visszatekintés kritikája fényében ugyan az eseményeket megváltoztatni valóban nem, de minősíteni annál inkább lehet. A képet árnyalja, hogy feltehetően pont a vívmány kritikai elemzése emelné azt az előbb említett „jogi tények” körébe, hiszen a jogi minősítés (mint arra utaltam) sohasem a természet törvényeinek, hanem mindig a tudatos emberi cselekvésnek: jelen esetben vélhetően az AB alapos mérlegelésének az eredménye. Még akkor is, ha az a határozat szövegéből nem derül ki maradéktalanul.

Az Alaptörvény jelen kérdéssel kapcsolatos deklaratív jellegére rímel azon megállapítás, mely szerint az alkotmányos identitás értékei még az alkotmánymódosító hatalmat is kötik. E tekintetben tehát amely rendelkezést az AB identitásértékűnek nyilvánít, azt nem is az alkotmányozó (módosító) hatalom megnyilvánulásának, hanem egy fölötte álló, az alkotmányozás keretein túlnyúló folyamat pontszerű leképeződésének tekinti. Aggályos lehet, hogy az AB egyes rendelkezések értelmezésénél azokat mintegy informális módosítással⁶⁷ létrehozott örökkévalósági klauzulának tekintheti, ezzel leszűkítve a mindenkorai alkotmánymódosító hatalom hatáskörét, hiszen így kvázi alkotmányozó⁶⁸ szerepbe emelkedve hatalmi centrummá változhat. A határozat megállapításai védelmében érvként szolgálhat, hogy az alkotmányozó hatalom akarata (pont a deklaratív jelleg következtében) nem is irányulhatott az alkotmányos identitást megjelenítő értékek változtathatóvá tételére, hiszen azok még őt magát is kötik. E szerint az AB pusztán saját érvelésére hagyatkozva helyezi magát az alkotmányos identitás körének egyetlen autentikus meghatározójává (pontosabban: ismertetőjévé), ami adott esetben tág értelmezési keretet ad (és e tekintetben ellent is mond) az AB Alaptörvény-értelmező funkciójának, hiszen az alkotmányos identitást pont az AB emeli az Alaptörvény fölé.⁶⁹

A **határozatok összegzéseként** kijelenthető, hogy az alkotmányos identitás fő funkciója Magyarországon (az európai nemzetközi gyakorlattal összhangban)⁷⁰ a tagállam és az Európai Unió viszonyának keretezése. Miközben mindkét határozat konkrét kérdésfeltevésre volt hivatott válaszolni, a tartalmi megállapítások általánosságban értékelendők: (1) Magyarország alkotmányos önazonossága (identitása) létezik, (2) ennek elemei alapvetően: a) a legjelentősebb alkotmányos alapelvek; b) Magyarország történeti alkotmányának (egyres) vívmányai; valamint

⁶⁷ DRÓNICZI, T.: „Informális alkotmánymódosítás alkotmányértelmezéssel” *Ludovika Egyetmi Kiadó*, (2020).

⁶⁸ Hasonló megállapítást tesz Sente Zoltán vonatkozó tanulmányában: Sente, (2022), 13. o.

⁶⁹ BÁRD, P., CHRONOWSKI, N., FLECK, Z.: „Inventing Constitutional Identity in Hungary” In: *MTA Law Working Papers* 2022/6, (2022) 21.o

⁷⁰ Orbán, (2018). 10. o

c) az állami szuverenitás elemei. Ezek körét ugyan az AB esetről esetre hivatott bővíteni, a felsoroltak közötti összefüggés (és így azok pontos elhatárolásának hiánya) szembeötlő.

Fontos szempont továbbá, hogy az alkotmányos identitás Magyarország szuverenitásához kapcsolódik, ezért az mindaddig létezik és érvényesül, amíg az utóbbi fennáll. Az ország tehát se nem adhatja fel alkotmányos identitását,⁷¹ se nem módosíthat azon (szándékosan: Alaptörvény-módosítással), amivel gyakorlatilag védtelenné válik a koncepció esetleges félreértelmezése esetén. Korlátként szolgálhat az EUB: egy uniós kötelezettséget érintő jogvita esetén feltehetően Magyarország csak akkor hivatkozhat az alkotmányos identitásának sérelmére, ha az az EUB gyakorlatával egybevág.

3.4 Összegzés

A szakirodalom egyes megállapításainak elemzése kiemeli a fogalom megfoghatatlanságát: sem az alkotmányos identitás forrása, sem annak jogrendszerek által történő helyes felhasználása tekintetében nincs konszenzus. Az angolszász jogelmélet dinamikus, alkotmányos evolúciót hangsúlyozó megközelítése a deskriptív jellegre utal: nem a rendszerben fellelhető, feltétlen érvényesülést követelő központi mag jelenti a kulcsot, hanem a folyamat, amely során a rendszer karakterisztikái identitásértékké válnak. Az európai megközelítés ennél jóval gyakorlatiasabb: a szerzők műveikben vagy a különböző bíróságok által meghatározott formulákat értékelik, vagy maguk részéről azonosítanak identitáselemeket, amely során döntően az alkotmányszöveg, illetve az alkotmányos hagyomány és történelem jelenti a kiindulópontot.

Az általam vizsgált gyakorlat az alkotmányos identitásra értékkészletként tekint: olyan különös elemeket azonosít, amelyek rendeltetése az adott berendezkedés fundamentumainak kiemelése. Az EUB gyakorlata különösen fontos e szempontból: a különböző társadalmi és alkotmányos háttérrel rendelkező tagállamok esetén más és más jelentheti azok alkotmányos identitását. Látszik, hogy az EUB előtt lehet hivatkozni a vonatkozó klauzulára: ez vélelmezhetően csak akkor történhet sikeresen, ha a védendő elem az EUSZ 2. cikkében meghatározott alapértékekkel nem ellentétes.⁷² A magyar Alkotmánybíróság hasonló megállapításokat tesz:

⁷¹ Bard, Chronowski, Fleck, (2022). 21. o.

⁷² Maes, (2024). 6. o.

az alkalmazott metodika és az értékek példálózó felsorolása arra utal, hogy az alkotmányosság fundamentális követelményei esnek az identitás körébe.

Az alkotmányos identitás összetett fogalmának meghatározása mind az elmélet, mind a gyakorlat számára kihívást jelent. Különböző szerzők és intézmények eltérő nézőpontokat fogalmaznak meg tartalmát és szerepét illetően: a dogmatikailag letisztult és következetes elhatárolás még várat magára. Fontosnak tartom kiemelni, hogy ez nem a próbálkozás hiányából ered: az (alkotmány)jogászság alapos és kimerítő elemzései folyamatosan egy-egy lépéssel közelebb visznek minket a fogalom tényleges megértéséhez.

Az összefoglaló érzékelteti, hogy a fogalom nem kockázatoktól mentes. Két fontos szempontot emelek ki: a meghatározhatatlanságból eredő jogbizonytalanságot, valamint a gyakorlat politikai jellegét.

Federico Fabbrini és Sajó András jegyzi meg, hogy az identitás koncepciója pont „annak a problémának a része, amire megoldást kíván nyújtani”. Álláspontjuk szerint a fogalom pontos tartalmának bizonytalansága egyenesen összeegyeztethetetlen a jogállamiság követelményrendszerével. Rámutatnak, hogy forrásaként számos olyan, egymástól elkülönülő, akár természetjogi tényezőt lehet számontartani, melyek végső soron ellehetetlenítik a tartalmi elemek pontos azonosítását. Ahogyan arra a magyar gyakorlat megállapításaiból is következtethetünk, az egyes elemek identitásértékűvé nyilvánítása nem mindig jár kellő indoklással: a részletes okfejtést nélkülöző állítások nem képesek érdemi vita tárgyát képezni.

Az alkotmányos identitás bizonytalansága felvet egy további szempontot: ha az azt meghatározó aktorokat nem kötik tartalmi korlátok, akkor az könnyen válhat az uralkodó politika jogi köntösbe csomagolt eszközévé. Az erre receptív bírói fórumok tehát az alkotmányjogi érvelés következményeként született identitásfogalom helyett az őket kontrolláló akarat meghatározását kezdhetik alkalmazni, ami természetesen már a kiindulópontnál politikai színezettel bír. Hangsúlyosan jelentkezik ez napjainkban: amikor a fogalmat a tagállamok az európai integráció ellen kijátszható kártyaként használják, akkor nincsenek tekintettel arra, hogy az a belső jog szempontjából mennyire messzemenő következményekkel járhat. Az alkotmányos identitás, mint az identitáspolitiká-

megnyilvánulása az alapvetően demokratikus értékek ellen ténykedő politikai aktorok legfőbb eszközévé válhat.⁷³

A veszélyek tükrében válik kiemelt fontosságúvá a további elemzés: alappal lehet állítani, hogy az alkotmányos identitással kapcsolatos egyes visszaélések nem a fogalom inherens negatív jellegéből, csupán annak helytelen célokra történő felhasználásából adódnak.⁷⁴ Ennek jegyében folytatom az alkotmányos identitás jogrendszerek rezilienciájára gyakorolt hatásának bemutatását.

4. Az alkotmányos identitás és a reziliencia kapcsolatának lehetséges váza

A két címadó fogalom bemutatása és értelmezése után azok egymásra gyakorolt hatását vizsgálom. Elméleti kiindulópontom szerint az alkotmányos identitás absztrakt (és gyakorlati) koncepciója hozzájárulhat egy jogrend rezilienciájának erősítéséhez, hiszen a korábban leírtak szerint pont azt a belső identitást jeleníti meg, amit a reziliens jogrend alakmegőrző rugalmassága védeni hivatott. A lehetséges összefüggést több ponton keresztül mutatom be.

4.1 Alkalmazási kör

Az alkotmányos identitás egy valamilyen formában fellelhető alkotmányos minimumot határoz meg, a reziliens jogrendszer pedig az ilyen, kontúrt jelentő⁷⁵ tulajdonságok őrzésére hivatott. Ahogy az alkotmányos identitás az alkotmányos berendezkedés keretéről nyilatkozik, úgy jellemzi a reziliencia a jogrendszer keretmegtartó önazonosságát.

Fontos különbség, hogy az alkotmányos identitás elviekben egy szűkebb körrel foglalkozik: az kifejezetten az alkotmányos berendezkedés fundamentumainak leírására (vagy előírására) képes, míg az előbbiek szerinti rezilienciát a teljes jogrendszer vizsgálatánál értelmezzük.

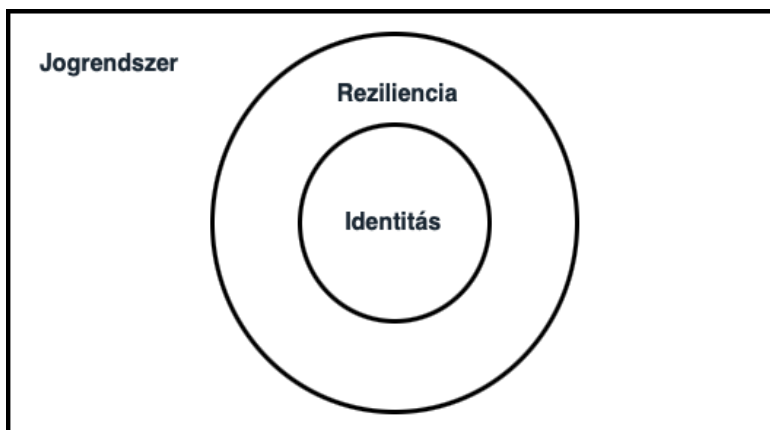
⁷³ Fabbrini, Sajo, (2019) 472. o.

⁷⁴ SCHOLTES, J.: „Abusing Constitutional Identity” In: *German Law Journal*. 2021;22(4): pp. 534-556, (2021)

⁷⁵ GÁRDOS-OROSZ, F. (szerk.): „A magyar jogrendszer rezilienciája 2010-2020” *Társadalomtudományi Kutatóközpont; ORAC Kiadó Kft* (2022), bevezető, 15. o.

Ebből következik, hogy a reziliencia és az identitás összefüggésének vizsgálatát két koncentrikus kör képében képzelhetjük el: a reziliencia az egész jogrendszerre tekintettel az olyan rendelkezések és gyakorlatok során nyilvánul meg, amelyek ugyan lehetnek identitásértékűek, de nem feltétlenül azok. Így tehát elvileg elképzelhetünk olyan, nem reziliens működést, ami az alkotmányos identitás elemeit nem érinti: ilyen lehet, amikor egy nem szerves változás az igazságszolgáltatás alacsonyabb szintű részletszabályait módosítja. Ha viszont ugyanezen változás az igazságszolgáltatás alapelveit érinti, amelyek feltehetően az identitás elemeit is képezik, akkor a reziliens működés szempontjából értékelhetővé válik az összefüggés.

Megjegyzem, hogy az alkotmányos berendezkedés alapjai egyben a teljes jogrendszer bázisát is képezik: meghatározzák az állami intézményrendszer felépítését, deklarálják az egész jogrendszerben érvényesülő alapjogokat, valamint megállapítják azokat az alapelveket, amelyeken bármely alkotmányos jogrendnek nyugodnia kell. A felsoroltakon keresztül láthatjuk, hogy a berendezkedés alapjai feltehetően a rendszer egészére hatással vannak: a kiindulópont identitása vélelmezhetően leszivárogoz a joglépcső alacsonyabb szintjeire is. Erre szolgálhat példaként Horváth Attila tanulmánya, amelyben a magyar polgári eljárásjog 1945 utáni fejlődését vizsgálva megállapítja, hogy a kommunista hatalomátvételt követő időszak „alkotmányossága” alapvetően folyósította be a polgári peres eljárásban alkalmazandó alapelvek érvényesülését.⁷⁶ Az alkotmányos kiindulópontnak tehát szerepe van az egész jogrendszer tekintetében: a reziliencia csak úgy működhet, ha az a fundamentumok szintjén is megjelenik. Az alkotmányos identitás e téren a fundamentumok le- és (vagy) előírásánál juthat szerephez: a reziliencia jegyében dolgozó identitás képes lehet olyan támpontként szolgálni, amely az alapelvek bizonyos rögzítésével az egész jogrendszer reziliens működését megalapozza.

⁷⁶ HORVÁTH, A.: „A magyar polgári eljárásjog „fejlődése” 1945 és 1989 között” In: *A polgári peres eljárás történeti fejlődése Magyarországon* Szeged, (2013).

4.2 Dinamika – statika

Az alcímbe a jogrendszer által meghatározott identitáskép két lehetséges változatát vizsgálom. A dinamikus és statikus modell azonosítását követően összevetem azoknak rezilienciával való összefüggését: mennyiben állhat összhangban az adott meghatározás az organikus változás követelményével?

Az alkotmányos identitást az amerikai jogelmélet inkább egy folyamatosan változó, különböző aktorok dialógusaként értelmezhető absztrakt képződményként képzelel el; a gyakorlat ezzel szemben – ugyan részben elismerve e dinamikát⁷⁷ – egy statikus, felfedezésre váró térkép képét festi. Az alapkérdés tehát: az identitást felfedezzük-e inkább, avagy megalkotjuk?⁷⁸ Másképpen megfogalmazva: van-e lehetőség valamilyen módon kifejezni a védett tárgy változását úgy, hogy az a reziliencia követelményével összhangban maradjon?

Amennyiben az utóbbi mellett tesszük le voksunkat, úgy annak dinamikájával értünk egyet: az valóban számos tényező együtthatása folytán alakul és fejlődik. Az identitás így a társadalom szövetének változásával összhangban annak organikus leképeződését jelenti:⁷⁹ egy alkotmányos berendezkedés alapértékei módosulnak, és ezek szükségszerűen visszahatnak az egyébként fundamentumot képező, tehát bizonyos értelemben definiáló identitásra is. Szükségesnek látszik valamelyest árnyalni a képet: magam részéről a dinamikus identitásképre is (statikus párjához hasonlóan) értékek sorozataként tekintek, a különbséget pusztán ezen értékek állandóságában látom.

A dinamikus meghatározás tehát a változékonyságot fejezi ki. Rögtön fölvetődik a kérdés: mi jelentheti az e típusú identitás módosulását? Ahogyan korábban láttuk, egy változás reziliens voltáról annak függvényében dönthetünk, hogy az megfelel-e az organikus fejlődés követelményének. Dolgozatom egyik állítása, hogy e követelményt a jogrendszer által meghatározott alkotmányos identitáskép felé is támaszthatjuk:⁸⁰ a dinamikus identitás

⁷⁷ Pl.: 22/2016 ABH [22]

⁷⁸ Szent Zoltán is egy hasonló kérdést fogalmaz meg az alkotmányos identitás lehetséges meghatározási módjainak vizsgálatánál: Szente, (2022) 8. o.

⁷⁹ Szakály Zsuzsa és Tribl Norbert is említi, hogy a dinamikus meghatározás alapja az organikus fejlődés. Szakály, Tribl, (2019) 13. o.

⁸⁰ Jacobsohn is erre utaló követelményeket fogalmaz meg tanulmányában (ugyan a reziliencia említése nélkül). Például: „Az identitással kapcsolatos konklúziókkal tehát meg kell várnunk annak igazolását, hogy a kodifikált

kizárólagosan organikus változása azt jelenti, hogy az ideális esetben feltétlenül követi a jogrendszer szerves fejlődésének útját, akkurátusan nyilatkozva arról, hogy annak az adott időpillanatban melyen értékek jelenthetik alapját.

Ez visszafelé viszont csak szervesen módon képzelhető el: a berendezkedés alkotmányos identitásának oktrojált, a létező alkotmányos kultúrát nélkülöző módon történő meghatározása maximum formai értelemben válhat identitássá, hiszen az a jellegadó tulajdonságok leképezésére alkalmatlan. A dinamikus identitás számára tehát a reziliens működés szerves jellegét lehet követelményként állítani: vagy egymásra tekintettel, önzóonosan változik a jogrend és az identitás, vagy ezek diszharmóniája a reziliens működés ellentétét valósítja meg. Praktikusán: a jogrendszer meghasonul.

Fontos kiemelni, hogy az ilyen, végletes gondolatmenet csak elviekben létezhet. Egy változás sohasem teljesen szerves vagy szervesen. Számos tényező befolyásolhatja azt: a társadalmi legitimáció, a parlamenti deliberáció minősége, a történelmi előzmények, vagy akár egy vezető karizmája. Véleményem szerint a gyakorlatban nem a kettő közötti absztrakt határ milliméteres pontossággal történő kijelölése a lényeg, sokkal inkább az egyes jelenségek pontos kategóriákba történő sorolása. Biztosan nem tekinthető rezilienciát igazoló szerves változásnak például a társadalmi és szakmai legitimációt nélkülöző sorozatos alkotmánymódosítás. Ehhez hasonlóan a különleges jogrend biztosította eszközkészlet azon felhasználását sem lehet feltétlenül reziliens működésnek tekinteni, amely funkcióján túlterjeszkedik. A példák kiemelik, hogy a lényeg a szerves/szervesen oldalra történő helyes besorolás: ez egyben arra is megadja a választ, hogy tekinthető-e az adott folyamat olyannak, mint ami a dinamikusán meghatározott alkotmányos identitás megváltoztatására képes.

Az statikus (és így pusztán felfedezendő) identitás esetén viszont éles határba ütközünk: a fogalom kiolvasztás-jellegű feltárása azt sugallja, hogy az a mindenkori kontemporális akarattól mentes, e viszonyokat viszont aktívan alakító tényező. Ebből kifolyólag változtatni azon nem lehet, hiszen mintegy kőbe vésett konstans jelenti az alkotmányos homokozó határát, amin túl

szabályok és elvek tényleg visszaköszönnek a politikai közösség gyakorlatában és kultúrájában.” (6. o.), vagy: „[a]z az elképzelés, amely szerint az identitás változását nem határozzák meg bizonyos fokig azok a hagyományok, amelyek az átalakulásához vezettek, éppen annyira problematikus, mint az identitás állandónak, statikusnak vétele” (8. o.) A Jacobsohn által ismertett esetek is a szerves változásra utalnak: a rabszolgaság eltörlése az USA-ban, vagy Atatürk szekuláris víziója Törökországban arra lehet példa, hogy az identitást ténylegesen módosító folyamatok szükségszerűen organikusak. Jacobsohn, (2013)

fűszál ugyan létezhet, de vár soha. Ez, az identitás inherens statikáját tükröző gondolatmenet alapvetően, mint rezilienciának kedvező tűnik. Mindennemű olyan változás, ami valamilyen módon ellene van a konstansnak, az pusztán létezésétől fogva rendszeridegen: üldözendő. A német alkotmányos gondolkodásban például elképzelhetetlen a föderális struktúra megváltoztatása, hiszen azt a német Alaptörvény rendelkezései szerint örökkévalósági klauzula védi. Ez mindaddig tökéletesen rezilienciakonform marad, amíg a szerves változás el nem éri azt: mi történik akkor, amikor társadalmi és jogi szempontból is legitim folyamatok sora oda vezet, hogy az unitárius állammá válás látszik kedvezőbbnek a német nép számára? Akármennyire is kevésbé tűnik valószínűnek e scenárió, elviekben lehetséges, hogy a reziliencia ilyenkor a statikus elemek (identitás) felülírását jelentse. Ehhez a példához természetesen hozzátartozik az is, hogy az említett klauzula tartalmát egyben identitásértékűnek is nyilvánítsuk, hiszen különben okafogyottá válik az ilyen irányú vizsgálat.

Fontos tehát felismerni, hogy a statika legalább annyira átok, mind áldás. A reziliencia jogrendszerre történő alkalmazásának kulcsfogalma a szervesülés talaján való megmaradás: nem a határátlépés definíciószerű kizárása, csupán annak igazolhatósága. A határátlépés igazolt lehet, ha az a jogrendszert alátámasztó módon, logikájának nem ellentmondva, funkciójának és rendeltetésének tiszteletben tartásával; az alulról érkező igény, és a felülről érkező akarat egyensúlyában jelentkezik. Az ilyen, ideáltipikus változás a gyakorlatban aligha lehetséges, mégis fontosnak tartom legalább említés szintjén tárgyalni: ha többként nem is, legalább viszonyítási pontként szolgálhat.

A gondolatmenetből kitűnik, hogy a statikus és a dinamikus meghatározásnál is az organikus változás a kulcs: a különbség az értelmezési keretben rejlik. Az előbbinél elképzelhető, hogy a reziliens működés az alkotmányos identitás ellenében dolgozzon, azaz a két jellemző elváljon egymástól: ilyenkor vagy a meghatározott identitás feladása, vagy annak módosítása (dinamikus irányba mozdítása) tűnik megoldásnak. Az utóbbi esetben viszont már a fogalom definíciója rejti magában azt a szerves változást, amit a reziliencia védeni hivatott. E szerint a kettő elviekben soha nem válhat el egymástól, hiszen alapjaként ugyan az a tényező került meghatározásra.

Az alábbi táblázatban összefoglalom, hogy mit jelent az identitás az egyes meghatározások értelmében, hogy hogyan hat rá a szerves változás, valamint, hogy ez milyen jelentőséggel bír a reziliencia szempontjából.

	Identitás	Szerves változás	Reziliencia
Dinamikus	flyamatszerű, fluid, változékony	fogalmi elem, a dinamikában ölt testet	elvileg ugyan annak a flyamatnak a védelmét jelenti, ami miatt az identitás dinamikussá válik
Statikus	zárt értékek jegyzéke, állandó	a statikus elemek megbontására képes	szempontjából elvileg előny és hátrány is lehet: védi az autentikus értékeket, viszont akadály a szerves változásnak

4.3 Identitás, mint funkció

Szakály Zsuzsa és Tribl Norbert tanulmányukban az alkotmányos identitást, mint az alkotmány alapvető rendelkezései és értékei védelmére szolgáló külső oldalt határozták meg.⁸¹ Ezen a gondolaton tovább haladva és azt némileg átdolgozva mutatom be, hogy miképp határozhatjuk meg az identitás rezilienciavédő funkcióit.

A belső jogrendszer szempontjából az alkotmányos identitás („belső oldala”) esetén annak az adott alkotmányos struktúra határain belüli meghatározásával foglalkozunk. E körben említhetjük az örökkévalósági klauzulákat,⁸² mint identitásképző tényezőket, vagy az Alaptörvény hatályos R) cikkét, mi szerint „Magyarország alkotmányos önazonosságának és keresztény kultúrájának védelme az állam minden szervének kötelessége.”⁸³ Kapcsolódó megállapítást tesz Bragyova András és Gárdos-Orosz Fruzsina: az explicit és implicit örökkévalósági klauzulák mellett az alkotmánymódosítás akadályát jelenthetik azok az

⁸¹ Szakály, Tribl, (2019). 22. o.

⁸² Szakály, Tribl, (2019). 11. o.

⁸³ Alaptörvény R) cikk (4) bekezdés

„immanens tartalmi korlátok”, amelyek még az alkotmánymódosító hatalmat is kötik. Ilyenként azokat az értékbeli minimumokat azonosíthatjuk, amelyek az adott alkotmány önazonosságát alapozzák meg:⁸⁴ a velük ellentétes módosítás tehát az alkotmány(os) identitása ellenében is dolgozik. Az indiai Legfelsőbb Bíróság „basic structure” doktrínájában is hasonló érhető tetten: e szerint „az alkotmánynak van néhány olyan kiemelt jelentőségű tétele, amelyeknek a megváltoztatására irányuló, vagy azok fennmaradását fenyegető kísérleteket a bíróság akkor is kész megsemmisíteni, ha azokat alkotmánymódosítás formájában fogadták el”,⁸⁵ írja Jacobsohn. Alappal állítható, hogy az e típusú megoldások elsősorban az alkotmányos evolúció lehetséges vágányait hivatottak kijelölni: a mindenkori állam- és alkotmánymódosító hatalomnak ezek tudtában, és ezeknek megfelelően kell cselekedni. A reziliens jogrend szervesülésének ezek szerint az identitás képezi a lényegét: amennyiben erről a vágányról letér a jogrend fejlődése, akkor ugyancsak meg hasonlászról beszélhetünk.

Az identitás ilyen, iránytű jelleggel történő meghatározása preskriptív jellegű: ahogy a jogrendszerből következik az alkotmányos identitás, úgy kell annak a jövőben is érvényesülnie. Ez alapvetően tehát a statikus jelleggel állítható párba: mint láttuk, ennek korlátját is a szervesülés folyamata képezi. Ideális esetben a kettő egybevá: a jogrendszer nem határoz meg olyan identitásképet, amely nem a szervesülés talaján jött létre (és halad tovább).

Az identitás felosztás szerinti „külső oldala” ezzel szemben alapvetően nem, mint a struktúra önszabályozó jelensége, inkább, mint külső hatásokkal szemben bevethető eszköz jelenik meg. Tapasztaljuk ezt az európai integráció területén: a tagállamok egy része, közöttük hangsúlyosan Magyarország saját alkotmányos identitását különböző tesztekkel és követelményekkel végső soron az EU-s tagságból eredő egyes kötelezettségeivel szemben igyekszik érvényesíteni. Jóllehet, az EUSZ erre bizonyos körben lehetőséget ad, mégis felvetődhet annak a gondolata, hogy az ilyen típusú fenntartások nem pusztán a tagállamok tényleges alkotmányos értékeinek védelmében születnek.⁸⁶

Várnay Ernő e felhasználási módra, mint „magyar kardra” tekint.⁸⁷ Rávilágít az alkalmazás lényeges tulajdonságára: az eredetileg feltehetően külső hatásokkal szembeni védelemre

⁸⁴ BRAGYOVA, A., GÁRDOS-OROSZ, F.: „Vannak-e megváltoztathatatlan normák az Alaptörvényben?” In: *Állam- és Jogtudomány*, 57 (3). pp. 35-63. (2016) 52. o.

⁸⁵ Jacobsohn, (2013) 12. o.

⁸⁶ Bővebben: Scholtes, (2021)

⁸⁷ Várnay Ernő tanulmányában a „kard” jelleget a Sólyom László nevéhez köthető „láthatatlan alkotmányosság” koncepciójával állítja szembe: a dolgozat értelmezési keretében a láthatatlan alkotmányt leginkább, mint az európai alkotmányos értékrend „pajzsát” tudjuk azonosítani. Várnay, (2022)

(defenzív funkció) hivatott alkotmányos identitással kapcsolatban utal arra, hogy az Európai Unió kontextusában az inkább, mint az aktív igényérvényesítés eszköze (offenzív funkció) jelenik meg.⁸⁸ Pietro Faraguna az alapvetően integrációt segítő „pajzs” képével szemben a fogalom ugyancsak az uniós jogrend megkérdőjelezésére szolgáló, „kardként” jellemezhető felhasználásra hívja fel a figyelmet.⁸⁹ Látható, hogy az Európai Unió kontextusában az alkotmányos identitást nehéz feladat annak defenzív vagy offenzív rendeltetése szerint kategorizálni, ugyanis a közöttük húzódó határ meglehetősen képlékeny. Magam részéről – az európai közjog terét hátrahagyva – a továbbiakban a „pajzs” jelleget hangsúlyozom: az alkotmányos identitás „külső oldalát” ugyan az aktívan tevékenykedő állam instrumentumának tekintem, mégis fontosnak tartom kiemelni, hogy az a reziliencia szempontjából inkább defenzív eszközként jelenhet meg.

Az éremnek viszont két oldala van; bármely eszköz csak annyit ér, mint annak használója. Ez jelen esetben azt jelenti, hogy az alkotmányos identitás jogrendszerbeli meghatározását annak alkotói tudatosan alakítják: feltehető, hogy az elvi köntös, amibe a fogalom burkolódzik nem rejt mást, mint pillanatnyi politikai érdeket.⁹⁰ Ahogyan arra röviden az alkotmányos identitás fogalmával foglalkozó fejezet végén utaltam, ez aggályos lehet, hiszen – a korábbi alcímek érvelésére csatlakozva – az identitás külső oldala csak akkor töltheti be funkcióját, ha annak tartalma autentikus. Másképpen megfogalmazva: a fogalom külső funkciójának kormányzatok általi felhasználása csak akkor tekinthető legitimnek, ha az ugyan azt a szerves fejlődést védi, amit a belső oldal előír. Hangsúlyozom, hogy e követelmény nem kategorikusan utasítja el az alkotmányos identitás hasonló célú gyakorlati megjelenését, pusztán annak a reziliencia szempontjából jelentkező korlátait emeli ki.

A reziliencia követelménye tehát összhangban lehet e felosztással: az identitás eszközrendszerének belső oldala garantálja a rendszeren belül jelentkező potenciálisan kártékony hatásokkal szembeni ellenállóképességet, a külső oldal pedig alapvetően a rendszeren kívül álló, abból nem következő hasonló jelenségekkel szemben nyújt védelmet.

⁸⁸ Várnay, (2022) 80. o.

⁸⁹ Faraguna, (2017)

⁹⁰ Számos szerző von le hasonló következtetést, például: Bárd, Chronowski, Fleck, (2023); Fabbrini, Sajó, (2019)

	Funkció	Korlátok
„Pajzs”	külső hatásokkal szembeni ellenállóképesség	Csak akkor reziliens, ha a szerves változást védi
„Iránytű”	Alkotmányos fejlődés pályájának kijelölése	Csak akkor reziliens, ha szerves fejlődés következménye

4.4 Reziliens klauzula – örökkévaló identitás⁹¹

A gondolatmenet pontosabb bemutatása érdekében példa gyanánt közelebbről is megvizsgálom az örökkévalósági klauzulák jelentőségét. E klauzula funkcióját tekintve emelkedik ki a többi közül.⁹² Sajátos szerepe az alkotmánymódosító hatalom korlátozásában áll, amit az alkotmányszöveg bizonyos rendelkezései megváltoztathatatlanná tételével ér el. Ily módon garantálja e bizonyos rendelkezés tartalmi állandóságát: azt elvileg csak újbóli alkotmányozással lehet felülmúlni. Az identitás, és így a reziliencia szemszögéből is kiemelkedően releváns alkalmazásuk, hiszen autentikus képet adhatnak arról, hogy mi az, amit egy alkotmányos közösség önmagára nézve identitásértékűnek tart. Párba állíthatjuk a klauzulák formai és tartalmi vonatkozását: a formai állandóság a reziliencia garantőre, míg a rendelkezés tartalma az identitásra nézve irányadó. A párhuzam birtokában tehát plauzibilis lehet az az állítás, mi szerint az örökkévalósági klauzula jogtechnikai megoldása (explicit és implicit formájában is) egyszerre fejezi ki a két vizsgált fogalom ötvözetét. Közelebbről: a reziliencia követelményét úgy helyezhetjük rá az identitás térképére, hogy az ebben az esetben azonnal normatív formában is megjelenik.

Vagyis megjelenhetne, ha a rezilienciát és az állandóságot, mint ekvivalens fogalmakat kezelnénk. Ez viszont félreértésre adhat okot: hangsúlyozandó, hogy az állandóság csak akkor követelmény, ha az ellenkező eset megbontaná a jogrendszer előbbieken lefektetett szervesülését. Ahogyan korábban utaltam rá, álláspontom szerint szűk körben létezhet reziliens

⁹¹ Az alcímet részben kölcsönöztem, lásd: Szakály, Tribl (2019).

⁹² Szakály and Tribl, (2019) 18. o.

klauzulatörés: ha az identitás körében meghatározott értékek annak ellentmondanak. Ilyenkor a reziliencia nem a hatályos jogrend védelmében dolgozik, hanem éppen annak ellenében. A rugalmasság garantálja azt, hogy az egyébkénti elvárásoknak nem megfelelő szabályozás módosulásával a jog visszaugorhasson abba a térbe, ahonnan kiindult: a konszenzus terébe.

Erre szolgálhat példaként Honduras esete, ahol az alkotmányozó a történelmi tapasztalatból kiindulva (ti.: a megelőző hatalmi pozícióban lévő személyek vonakodtak a hatalomról lemondani) többek között az elnöki ciklus hosszának időbeli maximumára, valamint az elnök újraválaszthatóságára vonatkozó rendelkezéseket örökkévalósági klauzulával rögzítette.⁹³ Ez 2009-ben vált közbeszéd tárgyává: Zelaya elnök a közelgő választások előtt népszavazást helyezett kilátásba egy új nemzeti alkotmányozó gyűlés felállítására, ami egy új alkotmány elfogadásával eltörölte volna az előbb említett korlátozásokat. A hondurasi alkotmány értelmében ez egyet jelentett a klauzula megsértésével, ami bármilyen módosításra irányuló törekvést a tisztségtől való azonnali megfosztással, és a következő 10 évben akármilyen állami tisztség („public office”) viselésétől való eltiltással szankcionál.⁹⁴ Zelaya elnököt végül Honduras Legfelsőbb Bírósága indítványára letartóztatták, így elejét véve egy új alkotmányozási folyamatnak.⁹⁵ Világos a helyzet súlyossága: a katonaság egy hivatalban lévő elnök letartóztatásával akadályozott meg egy (feltehetően) társadalmi legitimációval rendelkező törekvést. Az eset arra szolgálhat példaként, hogy az örökkévalósági klauzulák bizonyos körülmények között olyan legitim társadalmi törekvéseket is korlátozhatnak, amik végső soron a jogrendszer szerves fejlődésének kezdeményei. Annak a szerves fejlődésnek a kezdeményei, ami a dinamikus identitást alakítja, a statikus identitást pedig megbontja.

Ellenérvként tehetnénk fel a kérdést: mi a helyes használata az ilyen típusú rendelkezéseknek, ha nem éppen az, hogy a valós legitimációval rendelkező folyamatoknak szabjunk gátat? A történelem túl sok példával támasztja alá, hogy azok az autoriter törekvések jelentik a legnagyobb veszélyt, amelyek jelentős társadalmi legitimációval rendelkeznek. Ez esetben jöhet képbe egy berendezkedés identitása: mondhatjuk-e azt, hogy a klauzulák áttörése természetesen nem lehet rezilienciakonform, mert a reziliens jogrend a magot képező identitást védi, aminek így elsőbbsége van a pillanatnyi érdek felett?

⁹³ *Honduras alkotmánya, 374. cikk*

⁹⁴ *Honduras alkotmánya, 239. cikk*

⁹⁵ FRIEDMAN, A.: „Dead Hand Constitutionalism: the Danger of Eternity Clauses in New Democracies” In: *Mexican Law Review Vol. IV., No. 1., (2011) 82. o.*

Az előzőekben ismertetett gondolatmenet szerint ehhez két dolog azonosítása szükséges. Egyrészt azt kell mondanunk, hogy a klauzula tartalma egyben identitásértékű is, másrészt pedig meg kell állapítanunk, hogy a folyamat, ami ellenében cselekszik, az nem azt a szervesülést jelenti, ami az identitás formálására alkalmas. Ha a klauzula nem identitásértékű, akkor az nyilvánvalóan kizárja az arra való hivatkozást is. Ha viszont a társadalmi törekvés a szerves fejlődés megnyilvánulásaként tekintendő, akkor a reziliencia már a módosult identitást védi: a klauzula áttörhető. Az autoriter törekvések legkönnyebben a szervesülés követelményénél dőlhetnek meg: tipikus esetben nem lehet azt állítani, hogy demokratikus intézményrendszer évszázados fejlődését követően annak rövid időn belül történő lebontása organikus fejlődést jelentene. Ennek hiányában pedig a reziliencia a status quo-t védi.

Láthatjuk, hogy nem minden esetben célszerű az alkotmányos identitást kifejező normatívákra, mint a reziliencia garantőreire tekinteni. Ennek ellenére természetesen hatékony védelmet jelenthetnek a kártékony változások ellen: a kulcs ugyancsak a változás jellege. Fontos következtetés tehát, hogy a változás, ami a magot alkotó autentikus alkotmányos identitásra hatni képes, az egyben ugyan az a szerves folyamat, amit a reziliencia védeni hivatott.

4.5 Autentikus identitás – oktrojált identitás

Az előbbiek során többször hivatkoztam az „autentikus identitás” fogalmára, amit az „oktrojált identitás” képével állítottam szembe. Az alábbiakban ezek pontos meghatározására teszek kísérletet.

Monika Polzin az alkotmányos identitás „valós” aspektusának ismertetése közben fejti ki: az empiria eszközével megtudhatjuk, hogy a nemzet tényleges identitása hogyan jelenik meg annak alkotmányos párjában (és fordítva).⁹⁶ Ezen gondolatból kiindulva azonosítom a tényleges (aktuális) identitást: ez azt jelenti, hogy az e körben hivatkozott értékek lényege nem kizárólagosan a tételes jogban jelenik meg. Azokat az idézett „immanens tartalmi elemeket” foglalja magában, amelyek hűen leírják egy alkotmányos berendezkedés legfőbb karakterisztikáit, így a dolgozat szempontjából releváns „autentikus” identitását is. Annak megállapítására, hogy mely tartalmi elemek érdemelnek ilyen jellegű megkülönböztetést,

⁹⁶ Polzin, (2017)

nézetem szerint – Polzin eredeti kiindulópontjának megfelelően – inkább az empiria eszköztára tűnik megfelelőnek. Az alkotmányos identitás fogalmának meghatározásánál említett szerzők gondolaira csatlakozva emelem ki, hogy az e körben végzett empirikus vizsgálatoknak feltehetően a múlt és jelen gyakorlatát egyaránt érintenie kell ahhoz, hogy mérvadó eredménnyel szolgálhasson.

Az „autentikus identitás” alapvetően tehát dinamikus és deskriptív jellegű: a szerves változás azt folyamatosan alakítja. Vizsgálatom szempontjából egy absztrakt mérceként szolgál: hozzá viszonyítva állapíthatjuk meg, hogy a jogrendszerben ténylegesen meghatározott párja követi-e az organikus fejlődést.

Az „oktrojált identitás” ezzel szemben azt jelenti, hogy a jogrendszer önkényesen úgy határozza meg saját identitását, hogy az egyáltalán nincs (vagy legalábbis csak minimálisan van) tekintettel azokra a tényleges tartalmi elemekre, amelyeket a párja jelent. Ez problémás, hiszen eltérítheti a fejlődés útját: tekintve, hogy a tételes jogot alapvetően a hatalmon lévő politikai erő alakítja, az saját céljai elérése érdekében a szerves változás ellenében alkalmazhatja a fogalmat. Ehhez a megállapításhoz két megjegyzést fűzök: a) ez egyáltalán nem törvényszerű, a jogrendszer meghatározhatja alkotmányos identitását az autentikusnak megfelelő módon is, valamint, b) a szerves változás ellenében történő meghatározást a dolgozatomban korábban leírtak szerint maximum formális identitásnak tekinthetjük. Az ilyen, valós alapokat nélkülöző identitást mindegy, hogy statikus vagy dinamikus formában rögzítjük, hiszen születésétől fogva alkalmatlan a tényleges szerves változás kifejezésére. Az oktrojált formát a dinamikus identitás jellemzésénél „meghasználtként” írtam le, a statikus identitás esetében pedig, mint az „organikus fejlődés gátja” jellemeztem.

4.6 Összefoglalva

(1) Az identitás és a reziliencia alkalmazását koncentrikus körök képében képzelhetjük el: a nagyobb halmazt jelenti a reziliencia, amin belül helyezkedik el – alapját képezi – az identitás. A reziliencia követelménye sérülhet úgy, hogy az identitás érintetlen marad, fordítva ez csak szűk körben képzelhető el. **(2)** Az identitást meg lehet határozni statikus és dinamikus módon: **a)** a statikus identitás lehet, hogy a reziliencia érdekében cselekszik, de ez nem feltétlen van így: ha szervesetlen, destruktív változásnak jelenti gátját, akkor rezilienciakonform, ha viszont a

változás organikus, akkor a reziliencia ellenében cselekszik; **b)** a dinamikus identitás dinamikája a reziliencia által védett szervesülést jelenti: elviekben a kettő nem válhat el egymástól, az csak a jogrendszer meghasonlásával képzelhető el. **(3)** A szervesülés követelménye tehát mindkét esetben felmerül: **a)** az előbbinél, mint korlát, **b)** az utóbbinál, mint fogalmi elem. **(4)** A szükséges szerves változás egy összetett követelmény, ami esetről esetre történő megítélést vár el. **(5)** Az identitás funkcióját tekintve elkülöníthetjük az „iránytű” és „pajzs” jelleget: **a)** Az előbbi a jogrendszer fejlődésének útját jelölheti ki, ez esetben az előbbiekhöz hűen a szervesülés a követelmény; a szerves fejlődés útvonalról való letérés sérti a rezilienciát. **b)** Az utóbbi az alkotmányos identitást, mint politikai instrumentumot jellemzi, amely felhasználása csak akkor lehet legitim, ha az egyezik az autentikus identitással. **(6)** Ha az identitás jogrendszerbeli meghatározása megbukik az előbbieken lefektetett teszteken, akkor „oktrojált”, formális identitásnak lehet tekinteni: kétségtelenül reziliencia-ellenes.

5. Mi a helyzet a gyakorlatban? – A magyar példa

Az összefüggések hosszas ismertetését követően a magyar jogrendszert vizsgálom. A fejezetben azonosítom a kialakított alkotmányos identitásképet, majd példákon keresztül értékelem gyakorlati szerepét. A kérdés tehát: hozzájárul-e Magyarország jogrendszerének identitásfogalma annak rezilienciájához?

Kiindulópontként azt kell meghatároznunk, hogy az alkotmányos identitással kapcsolatban a magyar jogrendszer milyen megközelítést alkalmaz: a fogalom inkább zárt értékkatalógusként funkcionál, vagy a folyamatos fejlődés jegyében tiszteletben tartja annak dinamikáját is? A 22/2016 (XII. 5.) AB határozat mindkét megközelítés igazolására tartalmaz érveket, sőt, a határozat explicit kifejti, hogy „Magyarország alkotmányos önazonossága nem statikus és zárt értékek jegyzéke”.⁹⁷ Mégis: a fogalom esetről-esetre történő kibontása, valamint az egyes tartalmi elemek példálózó felsorolása arra enged következtetni, hogy az AB úgy tekint az alkotmányos identitásra, mint ami a meghatározott forrásokban fagyasztott állapotban már megtalálható, így neki a már eleve létező elemeket kell csak kiolvasztania. E megközelítés egy olyan értékjegyzéket eredményez, melyet zárttá a 32/2021 (XII. 20.) AB határozat tesz: „Magyarország alkotmányos önazonosságát alkotó értékek a történeti alkotmányfejlődés során

⁹⁷ 22/2016 (XII. 5.) AB határozat [65]

jöttek létre, azok olyan jogi tényeknek minősülnek, amelyekről nemcsak nemzetközi szerződéssel, de még az Alaptörvény módosításával sem lehetne lemondani, mivel jogi tények jogalkotás útján nem változtathatók meg.”⁹⁸

A magyar alkotmányos identitás statikus jellegének azonosítását követően azt a kérdést kell feltennünk, hogy jelenti-e az alkalmazott fogalom a jogrendszer fejlődésére vonatkozó szerves folyamatok gátját? Amennyiben igen, úgy megalapozottan állítható, hogy az nem rezilienciakonform: a reziliens működés pont azt jelentené, hogy a jogrendszer úgy utasítja vissza a belőle nem következő változásokat, hogy az organikus folyamatoknak teret enged. Fontos megjegyezni, hogy a kérdés vizsgálatánál az identitás tartalma a mérvadó: ha a statikus modellben található értékek megfelelnek a szerves fejlődésnek, akkor azt a gondolatmenet szerint nem lehet pusztán annak statikus jellege következtében reziliencia-ellenesnek nyilvánítani. Az AB erre vonatkozó példái nagyrészt a magas absztrakciós szinten elhelyezkedő alkotmányos értékekre vonatkoznak, mint például: hatalommegosztás, törvényes hatalomgyakorlás, jogegyenlőség. A pusztán e tartalommal felruházott identitásfogalomról megalapozottan lehet állítani, hogy az szerves fejlődés következményeként létrejött elemeket tartalmaz. Megjegyzem, hogy ennek az is feltétele, hogy az említett értékeket az AB ne önkényesen értelmezze: azoknak meg kell felelnie az alkotmányjog lefektetett – ugyancsak szerves fejlődés következményeként kialakult – dogmatikai kereteinek. Ha a felsorolt értékek tényleg organikus folyamatok következményei, akkor azok identitásértékűvé nyilvánítása a jelen és jövő jogrendszerének rezilienciáját segítheti, viszont csak addig a pontig, ameddig az identitást módosítani képes szerves fejlődés azt meg nem haladja. Felmerül a kérdés, hogy elképzelhető-e olyan organikus folyamat, ami például a jogegyenlőség értéke ellen cselekszik: véleményem szerint ezt bármely alkotmányos berendezkedés belső logikája kizárja, de e kérdést részleteiben tovább nem tárgyalom. Elviekben tehát az ehhez hasonló, végletekig absztrakt tartalmú alkotmányos identitás megfelel a lefektetett kritériumoknak.

A vizsgálat elején ismertetett kérdést fordítva is feltehetjük: képes volt-e az alkotmányos identitás megakadályozni a szervetlen – így a reziliencia ellenében dolgozó – változások bekövetkezését? A feltett kérdés rendkívül széles spektrumot fed le: magam részéről néhány olyan példa említésére szorítkozom, amelyek elemzésével láthatóvá válik az elméleti keret gyakorlati alkalmazása.

⁹⁸ 32/2021 (XII. 20.) AB határozat [101]

Elsőként a Szuverenitásvédelmi Hivatalt vizsgálom. Kiemelten annak alkotmányos önazonosság védelmét szolgáló szerepére koncentrálok: hogyan értékelhetjük egy kifejezetten e célra létrehozott állami szerv tényleges tevékenységét?

A nemzeti szuverenitás védelméről szóló 2023. évi LXXXVIII. törvény hozza létre a Hivatalt: az egy „elemző, értékelő, javaslattevő és vizsgálati tevékenységet folytató autonóm államigazgatási szerv”,⁹⁹ amely létesítésével az Alaptörvény R) cikk (4) bekezdésének szándékozott eleget tenni a jogalkotó. A törvény indoklásából következtethetünk arra, hogy a szerv működése alapvetően a demokratikus folyamatokba történő külső beavatkozások ellenében szükséges:¹⁰⁰ a szuverenitás védelmét a nemzetközi befolyás kiszűrése jelenti. Nem egyértelmű az alkotmányos önazonosság, valamint a szuverenitás védelmének pontos viszonya. Védheti-e a Hivatal az alkotmányos önazonosságot úgy, hogy annak tartalmi elemei közül csak egy szűk körnek, az állami szuverenitás elemeinek védelmével foglalkozik? Megjegyzem, hogy nem látszik célszerűnek egy eleve az absztrakció legmagasabb szintjén álló fogalom gyakorlati megjelenését egy ugyanezen szinten elhelyezkedő másik fogaloméval társítani. Az elméleti alkotmányjog központi elemeit adó, és ezért pontos tartalmukban heves viták tárgyát képező fogalmak tiszta formájukban csak korlátozottan járulhatnak hozzá a gyakorlat kiszámíthatóságához.

A reziliencia szempontjából azt a kérdést kell feltennünk, hogy a Hivatal működése elősegíti-e az organikus fejlődést, azaz eleget tesz-e az „iránytű” funkció intézményesítéséhez köthető követelménynek. A Hivatal kapcsolatos feladatkörei a következőek: szuverenitás-kockázat elemző módszertan alkotása és alkalmazása; állami és nem állami szervek vizsgálatával azok nemzeti szuverenitásra gyakorolt hatásának értékelése; kapcsolódó jogszabályok véleményezése és a jogalkotás szorgalmazása; évente nemzeti szuverenitásjelentés készítése; kutatási tevékenység folytatása és finanszírozása.¹⁰¹ Láthatjuk, hogy a feladatkörök alapvetően a vizsgálati tevékenységre, valamint az ahhoz szükséges előfeltételek biztosítására irányulnak: egyes állami és nem állami szereplők kockázatot jelenthetnek a nemzeti szuverenitásra, így azok kivizsgálása szükségessé válik. A kivizsgálás alapján a Hivatal saját hatáskörben további szankció megállapítására ugyan nem jogosult, a kormányzattal való szoros együttműködést

⁹⁹ A nemzeti szuverenitás védelméről szóló 2023. évi LXXXVIII. törvény, 1. §

¹⁰⁰ 2023. évi LXXXVIII. törvény indoklása, általános indoklás, 1. bekezdés

¹⁰¹ A nemzeti szuverenitás védelméről szóló 2023. évi LXXXVIII. törvény, 2. §

előíró feladatkörök felvetik annak lehetőségét, hogy e szankció indirekt módon, egyéb állami szereplőkön keresztül kerüljön alkalmazásra.

A dolgozat kéziratának lezárása időpontjában a Hivatal elérhető dokumentumai között kizárólag kormánykritikus, nem állami szereplők tevékenységéről szóló jelentések találhatók: a Transparency International (korrupcióellenes civil szervezet),¹⁰² valamint az Átlátszó (internetes oknyomozó hírportál)¹⁰³ működésével kapcsolatban zajlott önálló vizsgálat. Az említetteken kívül további, meglehetősen sokrétű tartalommal rendelkező dokumentumokat találunk: a Hivatal egy jelentésében a Reuters (nemzetközi hírügynökség) kutatására hivatkozva vizsgálja a „kínai oltás elleni narratíva magyarországi jelenlétét”,¹⁰⁴ míg egy másik jelentése egy, a szuverenitáshoz kapcsolódó francia törvény értékelését végzi.¹⁰⁵ A Hivatal honlapján fellelhető dokumentumok között egy 1991-es, a The Washington Post (amerikai napilap) hasábjain megjelent, „Ártatlanság külföldön: a kém nélküli puccsok új világa” című véleménycikket¹⁰⁶ is megtalálunk. Szembeötlő, hogy az egyes dokumentumokon az iktatószámot kivéve (néhol még az sem) semmilyen jelzés nem utal arra, hogy azt ténylegesen a hivatal készítette-e, valamint, ha igen, akkor mely feladat- és hatáskörében eljárva. A felsorolt példákon keresztül jól látszik, hogy a szerv tevékenysége a gyakorlatban rendkívül szerteágazó: a szuverenitás védelme a lehető legtágabban, a közélet csaknem minden kérdésére kiterjedően kerül értelmezésre. Ezekből kifolyólag a fő aggályokat az alkalmazott módszertan érzékelhető következetlensége, a vizsgálat pontos céljának és tartalmának tisztázatlan volta, valamint a vizsgálati tevékenység nyomásgyakorló jellege képezi.

A szabadságjogok tisztele a 22/2016 AB határozat értelmében Magyarország alkotmányos önazonosságának eleme. Ebből (is) következik, hogy azok védelme minden állami szerv

¹⁰² Szuverenitásvédelmi Hivatal SZH-0352/2024 iktatószámú vizsgálati jelentése, <https://szuverenitasvedelmi hivatal.hu/dokumentumok/A-Transparency-International-Magyarorszag-tevekenysegenek-hatasa-a-magyar-szuverenitasra.pdf> utolsó letöltés dátuma: 2024. nov. 5.

¹⁰³ Szuverenitásvédelmi Hivatal SZH-0353/2024 iktatószámú vizsgálati jelentése, <https://szuverenitasvedelmi hivatal.hu/dokumentumok/az-atlatszo-tevekenysegenek-hatasa-a-magyar-szuverenitasra.pdf> utolsó letöltés dátuma: 2024. nov. 5.

¹⁰⁴ „Dezinformációs narratívák Magyarországon: a kínai oltás elleni narratíva magyarországi jelenléte a Reuters által feltárt dezinformációs művelet alapján” című iktatószám nélküli dokumentum, <https://szuverenitasvedelmi hivatal.hu/dokumentumok/a-kinai-oltas-elleni-narrativa-magyarorszag-i-jelenlete-a-reuters-altal-feltart-dezinformacios-muvelet-alapjan.pdf> utolsó letöltés dátuma: 2024. nov. 5.

¹⁰⁵ „A Franciaország elleni külföldi beavatkozások megelőzését célzó törvényről” című iktatószám nélküli dokumentum, <https://szuverenitasvedelmi hivatal.hu/dokumentumok/francia-elemzes-0625.pdf> utolsó letöltés dátuma: 2024. nov. 5.

¹⁰⁶ „Ártatlanság külföldön: a kém nélküli puccsok új világa” című iktatószám nélküli dokumentum, https://szuverenitasvedelmi hivatal.hu/dokumentumok/Ignatius-cikk_1991_WaPo_hu.pdf utolsó letöltés dátuma: 2024. nov. 5.

elsőrendű kötelezettsége: kiváltképp azé, amelyet kifejezetten e célra hoztak létre. Az említett alapjogokat (kiemelten a véleménynyilvánítás szabadságát) a demokratikus közvélemény kialakulásának előfeltételeként azonosíthatjuk: azok egyszerre válnak identitáselemmé, valamint az organikus fejlődés legfőbb garantőrévé.

A rezilienciára tekintettel ez azt jelenti, hogy az ezen értékek ellenében fellépő állami szerv a jogrendszer diszfunkciójaként azonosítható. Az alkotmányos identitás „iránytű” szerepének intézményesítése nyilvánvalóan megköveteli, hogy az ne mondjon ellen az azonosított (és az autentikus identitásnak megfelelő) identitáselemeknek. Azt is megköveteli továbbá, hogy az teret engedjen, sőt, aktívan segítse az organikus fejlődést: a demokratikus, plurális, érdemi deliberáción nyugvó közvélemény kialakulása kulcskérdésnek tekinthető. A jogrendszerben megjelenő alkotmányos identitás akkor segíti annak rezilienciáját, ha erre tekintettel állapít meg követelményeket. Ha az egy, a demokratikus közvélemény kialakulása ellenében ténykedő szerv létrehozásának hivatkozási alapjává válik, úgy ennek ellentétét valósítja meg: allappal lehet állítani, hogy az az elméleti keret tesztjét nem állja ki.

A következőkben röviden a magyar alkotmányos identitás európai közjog terén történő felhasználását vizsgálom. Sente Zoltán mutat rá a fogalom bevezetésének merőben politikai jellegére: az meglátása szerint nem a joggyakorlat szerves fejlődésének következményként jelenik meg, hanem pusztán, mint a „napi politikai kontextus” eredménye.¹⁰⁷ Ezt támasztja alá az a tény is, hogy az Alkotmánybíróság csak a kormányzópártok egy ezzel kapcsolatos sikertelen alkotmánymódosítási kísérlete után aktivizálta magát: amit a Parlamentben nem sikerült elérni, azt az Alkotmánybíróság készségesen teljesítette. A határozatokban megállapított tesztek, melyek mércéjét az alkotmányos identitás adja, mind az EU jogrendjének esetleges kikerülésére szolgálnak: ez ugyancsak az akkori domináns politikai akarat célkitűzéseinek felelt meg. Alappal lehet feltételezni tehát, hogy a magyar jogrendszerben értelmezett alkotmányos identitás inkább egy politikai hatalmat alátámasztó jogi eszköz, mintsem a szerves alkotmányfejlődés leképeződése. Hasonlóan Bárd Petra, Chronowski Nóra és Fleck Zoltán jegyzi meg, hogy az identitás bevezetése gyakorlatilag egy EU-s kötelezettségek alóli lehetséges menekülőútként szolgált a magyar törvényhozó és végrehajtó hatalom számára.¹⁰⁸ E szerint tehát: azt alapvetően a jogrendszer belső működésére tekintet nélkül, kifejezetten, mint „pajzs” használták fel. A keret szerint a következőkben azt kell

¹⁰⁷ Sente, (2022) 11. o.

¹⁰⁸ Bárd, Chronowski, Fleck, (2023)

vizsgálni, hogy a felhasználás megfelelt-e az „autentikus identitás” követelményeinek. Magam részéről e kérdést az általam vizsgált szakirodalom dominánsnak tekinthető álláspontja okán részletesen nem tárgyalnám, szemléltető jelleggel egy hangzatos állítást emelek ki: Drinóczi Tímea és Pietro Faraguna a kérdés beható elemzését követően állapítja meg, hogy „[...] az illiberális alkotmányosság szemszögéből az alkotmányos identitás jogi fogalmának kidolgozása és felhasználása egyfajta visszaélésszerű/neomilitáns eszköz az illiberális állam védelmére az alkotmányossággal és annak „elveivel” szemben.”¹⁰⁹ Ha nekik, illetve kutatómunkájuknak hihetünk, akkor az alkotmányos identitás magyar jogrendszerbe vezetett fogalma aligha felelt meg a vele szemben e körben támasztott követelményeknek.

Az álláspontot erősítő további érvként szolgál Gárdos-Orosz Fruzsina 2010-2020 közötti alkotmánymódosításokat vizsgáló tanulmánya, ami az Alaptörvény módosításaival kapcsolatban tartalmaz releváns állításokat: azok a vizsgált időszakban alapvetően a napi politikai konfliktusokra és érdekekre ragáltak.¹¹⁰ Ha az Alaptörvény nem tudott ellenállni a (feltehetően nem szerves változást jelentő) politikai akaratnak, akkor az nem is tekinthető reziliensnek. Megjegyzem, hogy sem a rövid időközönként módosuló, sem a teljes állandóságot mutató alkotmány nem jelent automatikus reziliencia-ellenességet. A vizsgálandó szempontokat a fejlődés organikus volta adja: az idézett tanulmány nem csak a változások gyakoriságát, hanem azok pillanatnyi konfliktusok rögzítésére szolgáló instrumentális jellegét emeli ki. Jelen esetben a sorozatos módosítások azért tekinthetőek rezilienciát sértőnek, mert azok nem tényleges, szerves folyamatok következményeként kerültek bevezetésre: az alkotmányos identitás szerepét e téren a korlátok lefektetése adhatta volna. A zárt értékjegyzék még úgy sem tudta a rezilienciát garantálni, hogy a 2016-os AB határozat elméletileg felveti az alkotmánymódosítások tartalmi felülvizsgálatának a lehetőségét.¹¹¹ Jó példaként szolgálhat e tanulmány a statikus formában rögzített identitás előnyére: ha az Alkotmánybíróság az alkotmányos önazonosság védelme érdekében ténylegesen lehetőséget teremt az alkotmánymódosítások tartalmi kontrolljára, akkor az esetlegesen megelőzhetné volna a gyakorlat politikai dominanciáját.

¹⁰⁹ Drinóczi and Faraguna, (2023). 13. o.

¹¹⁰ F. Gárdos-Orosz, 'Alkotmányozás, alkotmánymódosítások és azok alkotmányossági felülvizsgálata Magyarországon 2010 és 2020 között: miért változik az alkotmány és kinek van ebbe beleszólása?' in F. Gárdos-Orosz (ed.), A magyar jogrendszer rezilienciája 2010-2020, (2022), pp. 196–222.

¹¹¹ Gárdos-Orosz, (2022) 219. o.

A felsorakoztatott érvek szerint a magyar jogrendszer alkotmányos identitás-meghatározása nem állja ki a vázolt elméleti keret próbáit. Összefoglalóan kijelenthető, hogy (1) az a meghatározott tartalom végletesen absztrakt jellege végett ugyan lehet, hogy hozzájárul a jogrendszer rezilienciájához, de (2) feltehetően annak külső elemekkel szembeni felhasználása nem az organikus fejlődést védi, valamint (3) az a jogrendszer szerves, de fundamentális változásai ellen sem jelent visszatartó erőt, sőt, kifejezetten a szerves változások ellenében válik hivatkozási alappá. Megjegyzem, hogy az elméleti keret magyar jogrendszerre történő alkalmazása szemléltető jelleggel történt. Az identitás alakító szerepének, valamint a szerves változások mibenlétének mélyreható elemzése lenne szükséges ahhoz, hogy bizton állíthassuk: az alkotmányos identitás a magyar jogrendszer rezilienciája ellenében dolgozik. Az általam meghatározott szempontok példákon keresztül történő alkalmazása a kérdés összetettsége folytán inkább a tájékozódást segítő, mint egzakt válaszokkal szolgáló jelleggel történt.

6. Konklúzió

A reziliencia jogrendszerre történő alkalmazása ingoványos. Egy alapvetően természettudományos gyökerekkel rendelkező fogalom használatánál körültekintően kell eljárni, és azt lehetőleg a jogtudomány számára is értelmezhető tartalommal feltölteni. Ezt magam részéről a szerves folyamatokban azonosítottam: amennyiben a jogrend reziliens, úgy szervesen fejlődik.

Az alkotmányos identitás koncepciójával kapcsolatban a szakirodalom nem szolgál következetes, széles körben alkalmazott meghatározással. A dinamikus és statikus identitásképek magvai ugyan több szerzőnél megjelennek, azok pontos mivolta egyedi mérlegelés tárgyát képezi. A bíróságok sem alkalmaznak konzekvens metodikát: hol az egyediséget hangsúlyozzák, hol a közös alkotmányos mag válik indititásértékűvé. Nem tiszta a fogalom dinamikája: a joggyakorlat sem ad egyértelmű választ, hogy hogyan módosulhat az alapvetően zárt rendszerként funkcionáló értékjegyzék.

Az elemzés alapvető következtetése az, hogy az alkotmányos identitás és a reziliencia elméleti összefüggését a szervesülés folyamata adhatja. A dolgozat fő állítása ugyanis: az alkotmányos identitást befolyásoló organikus fejlődés ugyan azt a változást jelöli, amely védelmére a

reziliens jogrend törekszik. Ebből következik, hogy az egyes identitásképek esetében valójában egy és ugyanaz a védelem tárgya: a meghatározott modell pusztán a változások elismerésére való hajlandóságot tükrözi. A felhasználás körében állított korlátok is erre reflektálnak: amennyiben az állam külső hatásokkal szemben igyekszik identitását érvényesíteni, úgy az csak akkor tekinthető reziliensnek, ha az organikus változások körében azonosított (autentikus) identitáselemek védelme a cél. A belső jog szempontjából akkor segítheti az alkotmányos identitás a jogrendszer rezilienciáját, ha az az organikus fejlődés terének tiszteletben tartásával állít fel korlátokat.

A magyar jogrendszer statikus és zárt identitásképe aggályos. A Szuverenitásvédelmi Hivatal tevékenységének elemzése mutat rá arra, hogy a fogalom adott esetben az organikus fejlődést feltehetően hátráltató intézmények létrehozásának hivatkozási alapjává válhat. Az EU-s integráció ellenében felhasznált identitás ugyan nem definíció szerint reziliencia-ellenes, a példa esetében felmerülhet a gyanúja annak, hogy azt csupán politikai érdekből, és nem a tényleges identitáselemek védelmében érvényesítik. Hasonlóan értékelendő alkotmányszövegünk alakulása. Az Alkotmánybíróság gyakorlata ugyan elvileg utal az alkotmánymódosítások tartalmi felülvizsgálatának lehetőségére, a gyakorlatban az mégsem valósult meg, ami a statikus identitáskép jogi jellegének érvényesülését a háttérbe szoríthatja.

Zárszóként Gary J. Jacobsohn gondolatát idézem: „[e]gy alkotmány identitása tapasztalat útján alakul ki; nem elvont találmány vagy jól körbeburkolt, a társadalmi kultúrába ágyazott központi mag, amely csak arra vár, hogy felfedezzék”.¹¹² Ahhoz, hogy e tapasztalat értékes és hasznos eredményekhez vezessen, az oldalakon átívelő konstruktív dialógusra van szükség: dolgozatomban ezen párbeszéd építőköve szándékozik lenni.

¹¹² Gary J. Jacobsohn, (2013) 5. oldal

7. Felhasznált források

Szakirodalom:

- BÁRD, P., CHRONOWSKI, N., FLECK, Z.: „Use, misuse and abuse of constitutional identity in Europe” In: *Research Handbook on the Politics of Constitutional Law*, (Edward Elgar Publishing), pp. 611–33. (2023)
- BÁRD, P., CHRONOWSKI, N., FLECK, Z.: „Inventing Constitutional Identity in Hungary” In: *MTA Law Working Papers 2022/6*, (2022)
- BELLAMY, R.: „Ronald Dworkin, Taking Rights Seriously” In: *The Oxford Handbook of Classics in Contemporary Political Theory Edited by Jacob T. Levy* (2017).
- BOESE, V. A., ET AL.: „How democracies prevail: democratic resilience as a two-stage process” In: *Democratization*, 28(5), pp. 885–907 (2021)
- BRAGYOVA, A., GÁRDOS-OROSZ, F.: „Vannak-e megváltoztathatatlan normák az Alaptörvényben?” In: *Állam- és Jogtudomány*, 57 (3). pp. 35-63. (2016)
- DRINÓCZI, T.: „A 22/2016 (XII. 5.) AB határozat: mit (nem) tartalmaz, és mi következik belőle, az identitásvizsgálat és az ultra vires közös hatáskörgyakorlás összehasonlító elemzésben” In: *MTA Law Working Papers*, 2017/1 (2017)
- DRINÓCZI, T.: „Az alkotmányos identitásról. Mi lehet az értelme az alkotmányos identitás alkotmányjogi fogalmának?” In: *MTA Law Working Papers 2016/15* (2016)
- DRINÓCZI, T.: „Informális alkotmánymódosítás alkotmányértelmezéssel” *Ludovika Egyetmi Kiadó*, (2020).
- FABBRINI, F., SAJÓ, A.: „The dangers of constitutional identity” In: *Eur Law J.* 2019; 25: pp. 457–473.25, (2019)
- FARAGUNA, P.: „Constitutional Identity in the EU—A Shield or a Sword?” In: *German Law Journal.* 2017;18(7): pp.1617-1640, (2017)
- FOURNIER, T.: „An essay on rule-of-law culture and constitutional resilience” In.: *Working Papers, Forum Transregionale Studien* 28/2023 (2023). -NECCES
- FRIEDMAN, A.: „Dead Hand Constitutionalism: the Danger of Eternity Clauses in New Democracies” In: *Mexican Law Review Vol. IV., No. 1.,* (2011)
- GÁRDOS-OROSZ, F. (szerk.): „A magyar jogrendszer rezilienciája 2010-2020” *Társadalomtudományi Kutatóközpont; ORAC Kiadó Kft* (2022)
- GÁRDOS-OROSZ, F.: „Alkotmányozás, alkotmánymódosítások és azok alkotmányossági felülvizsgálata Magyarországon 2010 és 2020 között: miért változik az alkotmány és kinek van ebbe beleszólása?” In: *Gárdos-Orosz, F. (szerk.), A magyar jogrendszer rezilienciája 2010-2020*, pp. 196–222. (2022)

- GOTO, E., LŐRINCZ VIKTOR, O.: „Reziliencia, alkalmazkodás, kognitív modellek és a jog” In: *F. Gárdos-Orosz (szerk.), A magyar jogrendszer rezilienciája 2010-2020, pp. (2022)*
- GRABER, R., ET AL.: „*Psychological resilience: State of knowledge and future research agendas*”, (2015)
- HART, H. L. A.: „*The concept of law*” Oxford University Press, (1961)
- HORVÁTH, A.: „A magyar polgári eljárásjog „fejlődése” 1945 és 1989 között” In: *A polgári peres eljárás történeti fejlődése Magyarországon Szeged, (2013).*
- JACOBSON, G. J.: „Az alkotmányos identitás változásai” In: *Fundamentum, 2013/1. szám (2013)*
- JACOBSON, G. J.: „Constitutional Identity”. *Harvard University Press, (2010).*
- JAKAB, A.: „Az európai alkotmányjog nyelve” *Nemzeti Köszolgálati Egyetem, (2016).*
- KELSEN, H.: „Tiszta Jogtan” *Bibó István Szakkollégium kiadása, (1988).*
- MAES, C.: „The notion of constitutional identity and its role in European integration” *EPRS: European Parliamentary Research Service, (2024).*
- MOLNÁR, L.: „Komplex rendszerek modellezése és ennek jelentősége” In: *Rendszerelmélet. Scientia Rerum Politicarum, pp. 101–21., (2021)*
- ORBÁN, E.: „Államszervezet és szubszidiaritás mint az alkotmányos identitás sarokpontjai az Európai Unióban” Doktori értekezés, Pázmány Péter Katolikus Egyetem (Kéziratban), (2019)
- ORBÁN, E.: „Constitutional identity in the jurisprudence of the Court of Justice of the European Union” In: *Hungarian Journal of Legal Studies 63, 2, pp. 142-173, (2022)*
- ORBÁN, E.: „Quo vadis, „alkotmányos identitás?”” In: *Közjogi Szemle, 2018/3., pp. 1-13., (2018)*
- ORBÁN, E., SZABÓ, P.: „A „visszafoglalás elve” Az Alkotmánybíróság 32/2021. (XII. 20.) AB határozata az uniós jog hazai érvényesüléséről” In: *Közjogi Szemle, 2022/2., pp. 103-111. (2022)*
- POLZIN, M.: „Constitutional Identity as a Constructed Reality and a Restless Soul” In: *German Law Journal. 2017;18(7): pp. 1595-1616. (2017)*
- POUND, R.: „The Ideal Element in Law” Stephen Presser (szerk.), Indianapolis: Liberty Fund, (2002).
- SCHOLTES, J.: „Abusing Constitutional Identity” In: *German Law Journal. 2021;22(4): pp. 534-556, (2021)*
- SULYOK, M.: „Kettő az egyben? Alkotmány és identitás” In: *Számadás az Alaptörvényről, pp. 339-359 Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft, Budapest, (2016),*
- SZAKÁLY, ZS., TRIBL, N.: „Örökkévaló identitás?” In: *Pro Futuro 8 (4): pp. 9-25. (2019)*

- SZÉKELY, I.: „Reziliencia: a rendszerelmélettől a társadalomtudományokig” In: *Replika* 94 (2015/5. szám). pp. 7-23. (2015)
- SZENTE, Z. „Constitutional identity as a normative constitutional concept” In: *Hungarian Journal of Legal Studies* 63 1, pp. 3–20 (2022)
- SZIGETI, P.: „Jogrend-felfogások: Hans Kelsen és Roscoe Pound koncepciójának mai értéke” In: *Világosság* 2005/10. pp. 99–112. (2005)
- TUSHNET, M.: „How do constitutions constitute constitutional identity?” In: *International Journal of Constitutional Law*, Volume 8, Issue 3, pp. 671-76 (2010)
- VARGA, CS.: „Jogváltozás a jogban és a jogi folyamatokban” F. Gárdos-Orosz (szerk.), *A magyar jogrendszer rezilienciája 2010-2020*, pp. 21–65. (2022)
- VÁRNAY, E.: „The Hungarian sword of constitutional identity” In: *Hungarian Journal of Legal Studies* 63 2, pp. 79–106 (2022)

Jogszabályok:

Magyarország Alaptörvénye

A nemzeti szuverenitás védelméről szóló 2023. évi LXXXVIII. törvény

Az Európai Unióról szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata

Honduras Alkotmánya

Az Európai Unió Bírósága:

C-202/11

C-391/09

C-208/09

C-438/14

C-51/15

C-364

C-430/21

Magyar Alkotmánybíróság:

143/2010. (VII. 14.) AB határozat

23/2015. (VIII. 7.) AB határozat

22/2016 (XII. 5.) AB határozat

32/2021 (XII. 20.) AB határozat

Egyéb források:

Szuverenitásvédelmi Hivatal SZH-0352/2024 iktatószámú vizsgálati jelentése, <https://szuverenitasvedelmihivatal.hu/dokumentumok/A-Transparency-International-Magyarorszag-tevekenysegenek-hatasa-a-magyar-szuverenitasra.pdf> utolsó letöltés dátuma: 2024. nov. 5.

Szuverenitásvédelmi Hivatal SZH-0353/2024 iktatószámú vizsgálati jelentése, <https://szuverenitasvedelmihivatal.hu/dokumentumok/az-atlatszo-tevekenysegenek-hatasa-a-magyar-szuverenitasra.pdf> utolsó letöltés dátuma: 2024. nov. 5.

„Dezinformációs narratívák Magyarországon: a kínai oltás elleni narratíva magyarországi jelenléte a Reuters által feltárt dezinformációs művelet alapján” című iktatószám nélküli dokumentum, Szuverenitásvédelmi Hivatal. <https://szuverenitasvedelmihivatal.hu/dokumentumok/a-kinai-oltas-elleni-narrativa-magyarorszag-i-jelenlete-a-reuters-altal-feltart-dezinformacios-muvelet-alapjan.pdf> utolsó letöltés dátuma: 2024. nov. 5

„A Franciaország elleni külföldi beavatkozások megelőzését célzó törvényről” című iktatószám nélküli dokumentum, Szuverenitásvédelmi Hivatal. <https://szuverenitasvedelmihivatal.hu/dokumentumok/francia-elemzes-0625.pdf> utolsó letöltés dátuma: 2024. nov. 5.

„Ártatlanság külföldön: a kém nélküli puccsok új világa” című iktatószám nélküli dokumentum, Szuverenitásvédelmi Hivatal. https://szuverenitasvedelmihivatal.hu/dokumentumok/Ignatius-cikk_1991_WaPo_hu.pdf utolsó letöltés dátuma: 2024. nov. 5